

KUR'AN'DA KIYÂMET İSİMLERİ

Numan Çakır*

Özet

Kıyametin kopması sırasındaki kozmolojik değişiklikler, kıyametin safhaları ve o esnada mahlûkatın karşılaşacağı dehşetli hadiseler, Kur'an'da sayısı yüzleri aşan çok değişik ve etkileyici üsluplar taşıyan ayetlerde ele alınmıştır. Kıyamet, Kur'an'da isim tamlaması olarak yetmiş yerde “kıyâmet günü” şeklinde zikredilmekle beraber farklı isimlerle de anılmıştır. Kur'an'da kıyamet hakkında ğâşiye (mahlûkatı saran ve kuşatan), hâkka (mutlaka gerçekleşecek olan), kâri'a (dehşetiyle insanları çarpan), en-nebeü'l-azîm (büyük haber), saat, sâhha (kulakları sağır eden dehşetli ses), et-tâmmetü'l-kübrâ (her şeye baskın gelenbüyük felaket), vâkia (kesin olarak gerçekleşecek olan) vb. isimler ile “el-yevmü'l-âhir”, “yevmü'd-dîn” gibi yevm zaman zarfıyla oluşturulan birçok isim kullanılmıştır. Biz de bu makalemizde Kur'an'da kıyamet hakkında kullanılan isimleri tespit edip bu isimlerin ona niçin verildiği üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an'da kıyametin isimleri, es-sâ'a, el-hâkka, el-kâri'a

Names Used in the Holy Qur'an About Doomsday

Abstract

The cosmological changes during the occurrence of Doomsday, the stages of doomsday and the terrified proletarians to be encountered at that time have been handled in the Qur'an in verses, which the number is over hundreds of very different and impressive styles. The word “qiyame” comes in the Qur'an at seventy times as “yevmü'l-qiyame”; Doomsday has been called in the Qur'an by different names; ğâşiye (surround all creatures), hâkka (that will surely happen), kâria (that strikes people with fear), nebeü'l-azîm (big news), sâhha (terrible voice deafening ears), tâmmetü'l-kübrâ and so on many names have been used in the sense of apocalypse; “yevmü'l-ahir”, “yevmü'd-dîn” etc. nearly four hundred verses are mentioned by the yevm. In this article, we will take up names used on Doomsday in the Holy Qur'an and will discuss why these names are given to him.

Keywords: Doomsday in the Qur'an, es-sâ'a, al-hâkka, al-kâri'a

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
numancakir@bayburt.edu.tr.

GİRİŞ

Kıyamet, “ayağa kalkmak, dikilmek, ayakta durmak”,¹ “durmak ve sabit olmak”,² “azmetmek”,³ “korumak ve ıslah etmek”⁴ manasındaki kıyam kökünden mastar veya isim olup “ölümden sonra yeniden dirilme”⁵ veya “Allah’ın huzurunda durma”⁶ ya da “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamındadır.⁷ Diğer bir ifadeyle kıyamet, evrenin düzeninin bozulması, her şeyin alt-üst edilerek yok olması, yok olan ve ölen şeylerin yeniden diriltiilerek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesi demektir. Bu durumda kıyamet, genel bir yok oluştan sonra genel bir dirilişi kapsamaktadır.⁸ O halde kıyamet, hem dünya hayatının sona ermesini, hem de ahiret hayatının başlangıcını ifade eder.

Kıyamet kelimesi, Kur'an'da yetmiş yerde “yevmü'l-kıyame” yani “kıyamet günü” şeklinde zikredilmiş;⁹ kıyamet konusu, Kur'an'da sayısı yüzleri aşan çok değişik ve etkileyici üsluplar

¹ Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa* (thk. Abdusselam Muhammed Harun), V, b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979, 43; Cevherî, İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh* (thk. Ahmed Abdulğafur Attar), Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 4. bs., Beyrût 1990, VI, 2016; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr Ifrikî Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut ts., XII, 496.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 497.

³ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, V, 43; Semîn Halebî Ahmed b. Yusuf, *Umdetü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1996, III, 352; Zebîdî, Muhammed Murtaza Hüseyinî Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, et-Turâsü'l-Arabî, Kuveyt 2000, XXXIII, 317; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 497.

⁴ Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, III, 352; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XXXIII, 317.

⁵ Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tezhibu'l-Lüğa*, Dâru'l-Mısriyye, Kâhire ts., IX, 360.

⁶ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir Kurtubî, *Kitabü't-Tezkire bi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhire* (thk. Sadık b. Muhammed b. İbrahim), Mektebetü Dâri'l-Minhâc, Riyad 2004, II, 546.

⁷ Topaloğlu, Bekir, “Kıyamet”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 516.

⁸ Kılavuz, Ahmet Saim, “Kıyamet”, *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2006, III, 1114.

⁹ Abdulbâkî, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, “kym” md., Dâru'l-hadîs, Kahire 2001.

taşıyan ayetlerde ele alınmış; hatta nübüvvetin ilk yıllarında nazil olan Vâkıa, Teğâbün, Hâkka, Kıyamet, Tekvîr, İnfîtâr, İnşikâk, Ğaşiye, Zilzâl ve Kâria gibi Mekkî surelerden bazısına kıyametle ilgili isimler verilmiş ve onlar sırf kıyamet konusuna tahsis edilmişlerdir. Dolayısıyla Kur'an'da kıyamet hakkında geniş malumat verilmiş ve onun her safhası ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Kur'an'a göre, kıyamet mutlaka gelecektir; bunda hiç şüphe yoktur (Hac 22/7; Mü'min 40/59); hem de o, yakın bir zamanda gerçekleşecektir (Nahl 16/77; Enbiyâ 21/1; Kamer 54/1); ancak onun ne zaman gerçekleşeceğini yalnızca Allah bilir (A'râf 7/187; Lokman 31/34; Ahzab 33/63).

Kıyametin fiilen başlangıcı, sûra ilk üflenmesi; sonu ise, Allahu Teâlâ'nın bütün insanlar hakkında hüküm verdiği zamandır.¹⁰ O halde kıyamet, ahiret hayatının başlangıcı olduğu gibi, hem de onun bir parçasıdır. Nitekim Kur'an'da ahiret ahvalinden bazısının kıyamet günü meydana geleceği anlatılmıştır. Mesela kıyamet günü Allah'ın bazı insanlarla konuşmayacağı ve onlara bakmayacağı (Âl-i İmran 3/77), insanlar arasında hükmünü vereceği (Nisâ 4/141; Hac 22/17, 69; Secde 32/25), mizanın kurulacağı (Enbiyâ 21/47), herkese yaptığıının karşılığının eksiksiz verileceği (Âl-i İmran 3/185) ifade edilmiş ve azap kıyamet günüyle birlikte anılmıştır (Mâide 5/36; Hac 22/9; Furkân 25/69). Buna göre kıyamet, ahiret hayatının bir parçası olup ba's, haşr, mizan, hesap vb. olaylar kıyamet günü meydana gelecektir.

Allahu Teâlâ, Kur'an'da kıyameti farklı isimlerle adlandırmış; o isimlerden her biriyle kıyametin farklı bir yönüne dikkat çekmiş; kıyamet günü meydana gelecek hadiseleri ve o günün dehşetini daha çarpıcı bir şekilde anlatmış; insanların gelecekte nasıl bir günle

¹⁰ Ebussuûd, Ebussuûd b. Muhammed el-İmadî el-Hanefî, *İrşâdu'l-akli's-selîm* (thk. Abdulkadir Ahmed Ata), Mektebetür-Riyadi'l-Hadîse, Riyad ts, V, 568; İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (thk. Ahmed Abdullah Karşı Reslan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2002, VIII, 520; Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihabüddin Seyyid Mahmud Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût ts, XXX, 220.

karşılaşacaklarını önceden haber verip onları uyarmıştır. Kıyametin Kur'an'da birçok isimle anılması, Cenab-ı Hakk'ın o güne verdiği önemin en açık göstergesidir.¹¹

Bazı âlimler kıyametin dehşetini, vuku bulma biçimini ve çeşitli safhalarını dikkate alarak Kur'an'da kıyamet hakkında kullanılan isimleri tespit etmeye çalışmışlardır. Gazzâlî (ö. 505/1111) "*İhyâu ulûmi'd-dîn*" isimli eserinde "*Kıyamet Gününün Sıfatı, Zorlukları ve İsimleri*" adıyla bir bölüm açmıştır. Oradaki bilgiye göre kıyametin ismi olarak "yevm" kelimesiyle oluşturduğu terkip ve cümlelerin sayısı yüz ikidir. Ona göre, Kur'an'da kıyametin birçok isimle anılmasından maksat, tekrar etmek değil; akıl sahiplerini uyarmaktır. Zira kıyametin isimlerinin her birinin altında bir sır, sıfatlarından her birinin altında bir mana vardır.¹² Kurtubî (ö. 671/1273) de, kabir ve ahiret hayatı hakkında meşhur olan "*Kitabu't-tezkire bi ahvali'l-mevtâ ve umûri'l-âhire*" isimli eserinde kıyametin bazı hadislerden alınmış altmıştan fazla ismine yer verip onları izah etmiştir. Ona göre, kıyametin isimlerinin bu kadar çok olması, onun şanını artırır. Bu, Arapların sözlerinde yaygın bir durumdur. Mesela onlar kılıcın mevkiini yüceltmek ve faydasını vurgulamak için kılıca beş yüz kadar isim vermişlerdir. Bunun başka misalleri de vardır. Kur'an'da kıyametin birçok isimle adlandırılması da, kıyametin durumunu yüceltmiş ve dehşetini artırmıştır.¹³ İbn Kesîr (ö. 774/1373) de, "*el-Fiten ve'l-melahim*" adlı kitabında kıyametin seksen yedi ismini saymıştır.¹⁴ Suyûtî (ö. 911/1505) de, "*el-Budûru's-sâfire fî ahvâli'l-âhire*" isimli eserinde "*Bâbu Esmâi Yevmi'l-Kiyâme*" başlığı altında Allahu Teâlâ'nın Kur'an'da kıyamet gününü yüze yakın isimle adlandırdığını, bir şeyin isimlerinin çok olmasının isimlendirilen şeyin büyüklüğüne delalet ettiğini söylemiş ve kıyamet gününün

¹¹ Güngör, Mevlüt, *Kur'an Penceresinden İman, Amel, Hayat, Ahiret ve Kâinata Bakış*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul 1995, 83.

¹² Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1982, IV, 516-517.

¹³ Kurtubî, *Kitabu't-Tezkire*, II, 544-579.

¹⁴ İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Kesîr, *el-Fiten ve'l-melahim* (thk. Yusuf Ali Büdeyvi), Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 1993, 284-285.

isimlerinden seksenini zikretmiştir.¹⁵ Ancak bu âlimlerin kıyamet için tespit ettikleri isimler, genellikle “yevm” kelimesiyle oluşturulan ve “şöyle şöyle olacağı gün” anlamına gelen terkipler şeklinde olup isim olmaktan çok kıyametin kopmasına dair tasvirler yapan, kıyamet ahvalinin dehşetini anlatan sıfatlardır.

Biz de bu makalemizde Kur’an’da kıyamet hakkında kullanılan isimleri tespit edip onları alfabetik sıraya göre ele alacağız; o isimlerin anlamları ve onların kıyamete niçin isim olarak verildiği üzerinde duracağız.

1. Emr

Kur’an’da Mü’min suresinin 78. ayetinde şöyle buyrulmuştur: “فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ فُضِّي بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ” yani “Allah’ın emri gelince hak ile hükmolunur ve batılı seçenler hüsrana uğrarlar.” Bazı müfessirlere göre, “emrullah” terkibindeki “emr” ifadesiyle kıyamet kastedilmiştir.¹⁶ Zira kıyamet günü gerçekleşecek her şey Allah’ın emriyle olacaktır.

2. el-Ğâşiye (الغاشية)

Ğaşiye,¹⁷ “örtmek, sarmak, bürümek ve kaplamak” manasındaki “ğaşy” mastarından ism-i fail olup bir şeyi her tarafından sarıp bürüyen, kaplayıp örten demektir.¹⁸ Sonundaki “ta” harfi, müenneslik alameti veya mübalağa ifade etmek ya da kelimenin sıfattan isme nakledildiğini göstermek için getirilmiştir. At eyerinin örtüsüne, kalp zarına, insanı veya hayvanı içinden saran derde, kâbus

¹⁵ Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekir Suyûtî, *el-Budûru’s-sâfire fi ahvâli’l-âhire* (thk. Ebu Abdullah Muhammed eş-Şâfî), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1996, 143-144.

¹⁶ Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 2003, V, 362; Fahreddin er-Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrût 1981, XXVII, 90.

¹⁷ Yusuf 12/107; el-Ğâşiye 88/1.

¹⁸ Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi’l-Kur’ân* (thk. Safvan Adnan Davudî), Dâru’l-Kalem, Dimaşk 2002, 607; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXXI, 151.

gibi her taraftan saran salgın ve kuşatıcı belaya da gâşiye denir ki kelime, “أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَدَابِ اللَّهِ” yani “Onlar Allah'ın azabından kendilerini kuşatacak bir felaketin gelmesinden emin mi oldular?” (Yusuf 12/107) âyetinde bu manadadır.¹⁹

Müfessirlerin çoğuna göre “el-ğâşiye”, kıyametin isimlerindedir.²⁰ Kıyamete “el-ğâşiye” denilmesinin sebepleri arasında, onun korku ve dehşet verici halleriyle önceki ve sonraki bütün insanları kuşatacak,²¹ bütün âlemi korkusuyla ve bünyelerini değiştirmekle saracak,²² onun korkusundan kaçacak yer bulunmadığı anlaşılınca sanki insanların akıllarını örtecek²³ veya fikirleri

¹⁹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, ts., VIII, 5772.

²⁰ Taberî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an* (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî), Dâru Hicr, Kâhire 2001, XXIV, 326; Zeccâc, Ebu İshak İbrahim b. Serî Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'rabuhu* (thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1988, V, 317; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, VI, 362; İbn Atiyye el-Endelüsî, Kadı Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib b. Atiyye Endülüsî, *el-Muharreru'l-vecîz* (thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 2001, V, 472; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, 3. bs., Beyrût 1984, IX, 94; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 151; Kadı Beydâvî, Nasiruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût ts., V, 307; İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an 'i'l-Azîm* (thk. Sami b. Muhammed Selame), Dâru't-Tayyibe, 2. bs., Riyad 1999, VIII, 384; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 522; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt 2010, V, 428; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 112.

²¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 326; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'rabuhu*, V, 317; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 94; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, VI, 362; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 151; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 307; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an 'i'l-azîm*, VIII, 384; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 522; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 428.

²² İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, V, 472.

²³ İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tûnusiyye li'n-Nesr, Tunus 1984, XXX, 294.

kuşatacak ve insanları sersemletip şaşkına çevirecek²⁴ ve birden bire ve ansızın gelecek olması²⁵ sayılabilir.

“el-Ğaşiye”den maksat, inkârcıların yüzlerini bürüyecek cehennem ateşi²⁶, cehennem ateşinin içine düşüp onu saracak cehennem halkı²⁷ veya ölümden sonra yeniden dirilme için sûra ikinci üfürülme²⁸ olabileceği de söylenmiştir.

Kıyamet, korku bakımından bütün insanları kuşatmıştır. Dolayısıyla insanlara korku salarken hiçbir istisnaya yer vermeyip kuşatıcı olması sebebiyle “el-ğaşiye”, kıyamet için en uygun isimlerden birisidir.²⁹

3. Hâfida Râfi‘a (حَافِضَةٌ رَافِعَةٌ)³⁰

Kur’an’da kıyamet hakkında kullanılan isimlerden biri de, “alçaltan ve yükselten” anlamındaki “hâfida râfi’a”dır. Alçaltma ve yükseltme, Araplarda hem mekân ve mevki hakkında, hem de izzet ve zillet hakkında kullanılır.³¹ Alçaltma ve yükseltmenin kıyamete isnat edilmesi, mecâz-ı aklîdir. Zira hakikatte alçaltan ve yükselten yalnızca Allah’tır.³²

Bazı müfessirlere göre, “alçaltma ve yükseltme” kıyametle birlikte kâinatta meydana gelecek fiziki değişikliklerle ilgili olup

²⁴ Muhammed Gazalî, *Nahve tefsirin mevdu’iyyin li süveri’l-Kur’an’i’l-Kerim*, Dâru’ş-şurûk, 4. bs., Kâhire 2000, 515.

²⁵ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXXI, 151.

²⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XXIV, 327; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru’l-vecîz*, V, 472; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, IX, 94; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXXI, 151; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, V, 307.

²⁷ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîr* (thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrût 2002, IV, 277; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXXI, 151; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, V, 428.

²⁸ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir Kurtubî, *el-Câmi’li ahkâmi’l-Kur’ân* (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî), Müessesetü’r-Risâle, Beyrût 2006, XXII, 238.

²⁹ Bk. Demirci, Muhsin, *Kur’an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2017, III, 551.

³⁰ el-Vâkı’a 56/3.

³¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XX, 177.

³² Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru’l-münîr*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk 2009, XIV, 258.

kıyamet, yeryüzünün yüksek kesimlerini alçaltacak, alçak yerlerini ise yükseltecektir.³³ Bazılarına göre, “alçaltma ve yükseltme” kıyametin sesiyle ilgilidir. Kıyamet koptuğu zaman yakında olanlara duyurmak için sesini alçaltacak ve uzaktakiler için de sesini yükseltecek, böylece herkese sesini duyuracaktır.³⁴ Bazı müfessirlere göre ise, “alçaltma ve yükseltme” insanla ilgilidir. Zira insanların bir kısmının cehenneme girecek olması dolayısıyla kıyamet onları alçaltacak, bir kısmının da cennete girecek olması dolayısıyla onları da yükseltecektir³⁵ veya kıyamet inkârcıları cehennemden aşağılarına alçaltacak, müminleri ise cennetin yukarılarına yükseltecektir³⁶ ya da kıyamet dünyada büyüklenenleri alçaltacak, mütevazı olanları ise yüceltecektir.³⁷

Kıyametin “alçaltan ve yükselten” diye isimlendirilmesi, onun dehşet ve şiddetini gösterir. Büyük hadiseler de böyledir.³⁸ Onlar toplum dengelerinde birtakım değişiklikler meydana getirip bazısını yükseltip bazısını alçaltırlar. Yeryüzünde meydana gelen fitneler, ihtilaller ve inkılaplar gibi büyük olaylar nice azizleri zelil, nice zelilleri ise aziz kılmıştır.³⁹

4. el-Hâkka (الحاقة)⁴⁰

³³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 21; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, XXIX, 140; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, V, 177.

³⁴ Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* (thk. Ebû Muhammed b. Âşûr), Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, Beyrût 2002, IX, 200; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XX, 177; İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Âdil Dimaşkî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, XVIII, 372; Hatîb eş-Şirbînî, Şemseddin Hatîb Muhammed b. Ahmed Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, Kâhire: Dâru't-Tibâa, 1868, IV, 179; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 147. Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XIV, 258.

³⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXII, 280; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, VII, 514.

³⁷ Süddî el-Kebîr, Ebu Muhammed İsmail b. Abdurrahman Süddî'l-Kebîr, *Tefsîru's-Süddî'l-Kebîr*, Dâru'l-Vefâ, Mansura 1993, 448; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, VII, 514.

³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 21; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, V, 177.

³⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4703.

⁴⁰ el-Hâkka 69/1-3.

“Hâkka”, “hak” kelimesinden türemiş bir isimdir. “el-Hâkka”nın kıyametin isimlerinden biri olduğunda müfessirler ittifak etmişlerse de onun manasında ve kıyamete niçin isim olarak verildiğinde ihtilaf etmişlerdir:

i. Hak, sabit ve vacip manasında olup hâkka ise, meydana gelmesi vacip yani zorunlu olanve geleceği hiç şüphesiz sabit olan saat demektir.⁴¹ Kıyamet, kesin olarak meydana geleceği için ona hâkka ismi verilmiştir.⁴²

ii. Hak, bir şeyi hakikati üzere tanımak ve tanıtmak manasında mastar olduğu düşünüldüğünde hâkka, kendisinde işlerin hakikatıyla tanınacağı yani eşyanın hakikatini ortaya çıkaracak saat demektir. Kıyamet; herşeyin hakikatinin ortaya çıkacağı gün olduğu için ona hâkka denilmiştir.⁴³ Bu, “لَا أَحَقُّ هَذَا” yani “Onun hakikatini bilmiyorum” demene benzer.⁴⁴

iii. Hâkka, hak günü⁴⁵ yani mükelleflerin amellerinin eserlerinin tamamen tahakkuk edip bekleme sınırından çıktığı hak, saat

⁴¹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXX, 102; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 194; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIX, 39.

⁴² İbn Cüzey, Ebulkâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzil*, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1995, II, 478; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 25; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXI, 188; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 112.

⁴³ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-Tenzil*, II, 478; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, IV, 421; Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye ve Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye, Beyrût ts., VI, 75; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 194; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, V, 356; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, V, 239; Ebû Hayyân el-Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr* (thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvaz), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993, VIII, 315.

⁴⁴ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXX, 102; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 194.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXI, 188.

demektir.⁴⁶ Herkes dünyada yaptığı amellerin karşılığını hakkıyla alacağı için kıyamete hâkka denilmiştir.⁴⁷

iv. Hâkka, her bir doğruluğa, eğriliğe, iyiliğe ve kötülüğe ceza ve mükafatın hak olduğu vakit demektir ki, o da kıyamettir.⁴⁸

v. Hâkka, şaşmaksızın inen ve yapacağını yalansız yapan musibet demektir ki, onun yani kıyametin meydana gelmesini yalanlayacak hiç kimse yoktur manasındadır.⁴⁹

vi. Ezherî'ye göre, “حَاقُّمْتُهُ فَحَقُّمْتُهُ” yani “Onu yenmeye çalıştım da, galip geldim” denilir. Kıyamet de, Allah'ın dininde batıl yolla mücadele eden herkese galip geldiği için onahâkka ismi verilmiştir.⁵⁰

vii. Ebu Müslim'e göre hâkka, “Rabbi'nin sözü hak oldu” (Yunus 10/33; Ğâfir 40/6) ayetinde geçen “حَقٌّ” fiilinden türemiş ismi fâildir.⁵¹

viii. Kıyamet günü bazıları cenneti, bazıları cehennemi hak edeceği için ona hâkka denilmiştir.⁵²

ix. Kıyamet günü Allah'ın vâ'd ve vâ'îdi tahakkuk edeceği için ona hâkka denilmiştir.⁵³

⁴⁶ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'rabuhu*, V, 213.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 206; Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkindî, *Tefsîrü Ebi'l-Leys es-Semerkindî* (thk. Ali Muhammed Muavviz v.dğr.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993, III, 397; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 25.

⁴⁸ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXX, 102; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5311.

⁴⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXX, 102; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5311.

⁵⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-lüğâ*, III, 377.

⁵¹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXX, 102; en-Nisâbü'rî, Nizameddin Hasan b. Muhammed b. Hüseyin en-Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-Furkân* (thk. Şeyh Zekeriyya Umeyra), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1996, VI, 344.

⁵² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XXI, 188.

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân i'l-Azîm*, VIII, 208.

x. Kıyametten korkmak müminin üzerinde bir hak olduğu için ona hâkka denilmiştir.⁵⁴

xi. Hâkka, âkıbet ve âfiyet gibi mastar olup hakkın bizzat kendisi demektir.⁵⁵

xii. Hâkka, kıyametin ismi olması itibariyle başka bir anlamı düşünülmeden camid isim de olabilir.⁵⁶

Seyyid Kutub'a göre, "el-hâkka" kelimesindeki harflerin seçilişi dikkat çekicidir. Çünkü onun özel bir nağmesi vardır. "el-Hâkka" kelimesi, büyük bir ağırlığı kaldırıp sonra yerine bırakmaya benzer. "Hâ" harfinin elifle uzatılması, ağırlığı kaldırmak gibidir. Ondan sonraki şeddeli "kâf" harfî ve ona bağlı sakin "tâ" harfi ile bitirilmesi, ağırlığın yerine bırakılması gibidir.⁵⁷

5. el-Kâria (الْفَارِعَةُ)⁵⁸

"Kâri'a", "bir şeyi başka bir şeye şiddetli ses çıkaracak şekilde vurmak ve çarpmak" anlamındaki "فَرْعَ (kar'") mastarından⁵⁹ müştak bir isim olup "insanların başlarına çarpan, beyinlerinde patlayan vak'a" demektir.⁶⁰ Zamanın zorlu ve sıkıntılı felaket ve musibetlerinede "kâri'a" denilir.⁶¹ Kur'an'da inkârcıların başlarına gelecek büyük felaket ve belaya da kâri'a denilmiştir.⁶² Kur'an'ın

⁵⁴ Maverdî, *en-Nüket ve 'l-uyûn*, VI, 75.

⁵⁵ İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru 'l-vecîz*, V, 356; Ebu Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru 'l-Bahri 'l-muhît*, VIII, 315.

⁵⁶ Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, XXIX, 40; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5312.

⁵⁷ Kutub, Seyyid, *Meşâhidu 'l-kıyame fi 'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, 16. bs., Kâhire 2006, 211.

⁵⁸ el-Hâkka 69/4; el-Kâria 101/1-13.

⁵⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-kebîr*, XXXII, 70; Ebussuûd, *İrşâdu 'l-akli 's-selîm*, V, 567. Ayrıca bk. İbn Fâris, *Mu'cemu mekayisi 'l-lüğa*, V, 72; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6025. "Kâri'a"nın bir kavmi yükseltip diğerlerini alçaltmak manasındaki "kur'a (فَرْعُ)" isminden türediği de söylenmiştir. Bk. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi 'l-Kur'ân*, XXII, 442.

⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5313.

⁶¹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-kebîr*, XXXII, 70; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi 'l-Kur'ân*, XXII, 442.

⁶² Bk. er-Ra'd 13/31.

korkutucu mesajlar ihtiva eden ayetlerine de kâri‘a kelimesinin çoğul şekliyle “kavâri‘u'l-Kur'an” denilir.⁶³

Müfessirler, “el-kâri‘a”nın kıyametin bir ismi olduğunu ifade etmiş, kıyamete neden kâri‘a denildiği hususunda değişik izahlar yapmışlardır:

i. Kıyamet, korku ve dehşet verici halleriyle kulakları,⁶⁴ kalpleri,⁶⁵ insanları⁶⁶ ve mahlukatı çarpacağı için ona kâri‘a denilmiştir.⁶⁷ Bu, göğün yarılıp parçalanması, güneş ve ayın dürülmesi, yıldızların saçılması, dağların ufalanıp atılması ve yeryüzünün dürülüp değiştirilmesiyle gerçekleşecektir.⁶⁸

ii. Âlemin tahrip olması esnasında ulvî ve süflî cisimler şiddetle birbirine çarpacağı için kıyamete kâri‘a denilmiştir.⁶⁹

iii. Allah Teâla düşmanlarını azap ile çarpacağı için kıyamete kâri‘a denilmiştir.⁷⁰

⁶³ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXII, 70. “Kavâri‘u'l-Kur'an”ın, Âyete'l-Kürsî gibi, cinlerden veya insanlardan korkulunca okunan âyetler olduğu, sanki o âyetler şeytani korku ve dehşete düşürdüğü için bu isim verildiği de söylenmiştir. bk. Kurtubî, *el-Câmi‘ li ahkâmi'l-Kur'an*, XXI, 190.

⁶⁴ Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 567.

⁶⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, II, 603; Begavî, Hüseyin b. Mesud el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, Dâru Taybe, Riyâd 1998, VIII, 513; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, V, 516; Ebu Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, VIII, 503; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 567; Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 485.

⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 194; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIX, 40.

⁶⁷ İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsîru Garibi'l-Kur'an* (thk. Seyyid Ahmed Sakr), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1978, 537.

⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 194; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXII, 70. Ayrıca bk. Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 239; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 567.

⁶⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXII, 70; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-Kitâb*, XX, 470; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6025.

⁷⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, IV, 811. Ayrıca bk. Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed Vâhidî, *Tefsîru'l-Basît* (thk. Süleyman b. İbrahim Husayn), Riyad: Câmîiatu İmam Muhammed b. Suûd İslamiyye, 1994, XXIV, 261; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VIII, 346; Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 485.

“el-Kâri‘a” ile insanların kulaklarına çarpacak, akıllarını alacak ve ödlerini patlatacak olan sûra ilk üfürülme,⁷¹ o üfürülmenin sesi,⁷² Allah’ın azabı⁷³ veya öfkeli ve uğultulu cehennem ateşinin kastedildiği de söylenmiştir.⁷⁴

Seyyid Kutub’a göre, “el-kâri‘a” kelimesi, ses tonuyla da sallayıp gürültü çıkarmak, vurup korkutmak bakımından⁷⁵ gaflet zamanında gürültü ile incek şamar sesini canlandırmaktadır.⁷⁶

6. Meâd (مَعَاد)

“Dönüş, dönüş yeri ve çıkarılacak yer” anlamındaki “meâd” kelimesi Kur’an’da şöyle geçmektedir: “إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ ” *مَعَادٍ*” yani “Sana Kur’an’ı farz kılan, elbette seni döneceğin yere döndürecektir” (el-Kasas 28/85). İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Zührî ve Hasan-ı Basrî’den nakledildiğine göre, bu ayetteki “meâd” kelimesiyle kıyamet günü kastedilmiştir.⁷⁷ “بيني وبينك المعاد” yani “Benimle senin aranda (hüküm) mead (de yani kıyamet günü) verilsin.” denilir. Çünkü insanlar o günde yeniden diriltilerek geri döneceklerdir.⁷⁸

⁷¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, II, 603; Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXXII, 70; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 6025.

⁷² İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru’l-vecîz*, V, 516; Ebu Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, VIII, 503.

⁷³ Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 327.

⁷⁴ Ebu Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, VIII, 503; Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, XXX, 320.

⁷⁵ Kutub, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, Dâru’s-şurûk, 32. bs., Kâhire 2003, VI, 3677.

⁷⁶ Seyyid Kutub, *Meşâhidu’l-kıyame fi’l-Kur’an*, 76.

⁷⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XVIII, 347-348; Nehhâs, Ebu Cafer en-Nehhâs, *Meânî’l-Kur’an* (thk. Muhammed Ali Sâbûnî), Merkezü İhyâi’t-Türâsi’l-İslâmî, Mekke 1988, V, 206; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XVI, 330; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, VI, 259.

⁷⁸ Nehhâs, *Meânî’l-Kur’an*, V, 207; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XVI, 330.

“Meâd” kelimesiyle ölüm,⁷⁹ cennet,⁸⁰ Hz. Peygamber’e va’d edilen makam-ı mahmûd⁸¹ veya Mekke’nin kastedildiği⁸² de söylenmiştir.

7. en-Nebeü’l-‘Azîm (النَّبِيُّ الْعَظِيمُ)⁸³

“Nebe””, büyük fayda sağlayan, kendisiyle ilim veya zann-ı galip hâsıl olan haber demektir. Bu vasıfları taşımayan habere nebe’ denilmez. Ayrıca nebe’ denilen haberin hakkı, yalandan uzak olmasıdır.⁸⁴ “en-Nebeü’l-azîm”, şanı büyük haber demek olup⁸⁵ bazı müfessirler, bu kelimenin zikredildiği Nebe’ suresindeki ayetin devamından anlaşılacağı üzere onunla kıyametin kastedildiğini söylemişlerdir.⁸⁶ Kur’an’da kıyamet günü hakkında “yevmün ‘azîm” yani “büyük gün” ifadesi de geçmektedir: “Onlar büyük gün için diriltileceklerini sanmazlar mı?” (Mutaffifin 83/4-5). Kıyamet günü her şeyin en büyüğü ve mahlûkatın korku ve endişelerinin had safhaya ulaşacağı gün olduğu için⁸⁷ ya da kıyamet gününde evrendeki mevcut kozmik düzenin bozulması, Allah’tan başka var olan her şeyin yok olması, öldükten sonra yeniden dirilme, hesaba çekilme vb.

⁷⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XVIII, 348-349; Nehhâs, *Meâni’l-Kur’an*, V, 206; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, VI, 260.

⁸⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XVIII, 346-347; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’rabuhu*, IV, 158; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XVI, 330; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, VI, 259.

⁸¹ Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, IV, 187.

⁸² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XVIII, 349-351; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’rabuhu*, IV, 158; Nehhâs, *Meâni’l-Kur’an*, V, 206; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XVI, 330; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, IV, 187; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VI, 260.

⁸³ en-Nebe’ 78/2.

⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 788.

⁸⁵ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, IX, 4; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-basît*, XXIII, 112.

⁸⁶ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garibi’l-Kur’an*, 507; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XXIV, 6; Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 182; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 302; Şevkanî, *Fethu’l-Kadîr*, V, 363; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 5531.

⁸⁷ Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXXI, 4-5.

önemli olaylar meydana geleceği için onunla ilgili habere “büyük haber” denilmiştir.⁸⁸

“en-Nebeü'l-azîm” ile ba’s yani yeniden dirilme,⁸⁹ Kur’an,⁹⁰ Hz. Muhammed’in peygamberliği,⁹¹ onun getirdiği şeriat⁹² veya tevhit, ba’s ve ceza gibi şeriatın getirdiği şeyler kastedildiği de söylenmiştir.⁹³

8. es-Sâ‘at (السَّاعَةُ)

Kur’an’da kırk sekiz defa geçen ve kıyamet hakkında en fazla kullanılan “es-sâ‘at” kelimesinin bulunduğu ayetlerde⁹⁴ kıyametin yaklaştığı, alametlerinin belirlediği, onun mutlaka ve ansızın geleceği, zamanının yalnızca Allah tarafından bilindiği anlatılmaktadır.

⁸⁸ Karaman, Hayrettin v.dğr., *Kur’ân Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, V, 460.

⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 6; Zeccâc, *Meâni'l-Kur’ân ve i‘rabuhu*, V, 271; Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 113; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 182; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, XXIII, 112; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, VIII, 311; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, V, 423; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 4; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, VIII, 302.

⁹⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, IV, 557; Ferrâ, *Meâni'l-Kur’ân*, III, 227; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garibi'l-Kur’an*, 507; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 5, 6; Zeccâc, *Meâni'l-Kur’ân ve i‘rabuhu*, V, 271; Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi'l-Leys*, III, 438; Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 113; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 182; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, XXIII, 112; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, VIII, 311; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, V, 423; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 4; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 5; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, VIII, 302; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 5531.

⁹¹ Zeccâc, *Meâni'l-Kur’ân ve i‘rabuhu*, V, 271; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 182; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 4; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 5; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 5531.

⁹² İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, V, 423; es-Se‘âlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf es-Se‘âlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur’ân* (thk. Abdulfettâh Ebû Sünne), Dâru İhyai’t-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1997, V, 541.

⁹³ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, II, 527.

⁹⁴ Abdalbaki, Muhammed Fuad, *Mu‘cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur’âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadis, Kâhire 2001, 455-456.

Arapçaya Aramcadan geçtiği söylenen⁹⁵ saat, zamanın bir cüzü,⁹⁶ bir gün ve geceyi oluşturan yirmi dört cüzün bir cüzü anlamındadır.⁹⁷ Araplar bu kelimeyi devenin başıboş bırakılması ve meraya salıverilmesi manasında kullanmışlardır. Ayrıca onun geçip gitmek ve zayi olmak anlamı da vardır.⁹⁸ Buna göre saat, yer ve zamanla ilgili iki tür belirsizlik ihtiva eder. Zira başıboş bırakılan devenin yeri ve ne zaman çıkıp geleceği bilinmez. Saat kelimesi, Kur'an'da kısa bir müddet⁹⁹ ve mutlak zaman¹⁰⁰ anlamının yanında genelde kıyametin kopacağı vakit anlamında kullanılmıştır. Müfessirler, kıyametin saat diye isimlendirilmesini değişik sebeplere bağlamışlardır.

i. Kıyamet günü, hesap çok süratli görüleceği için saat diye isimlendirilmiştir.¹⁰¹ Buna göre sanki “Kıyamet, bir saatlik hesaptır” denilmek istenmiştir.¹⁰² Nitekim Kur'an'da “O (Allah), hesap görenlerin en süratlisidir” (En'âm 6/62) buyrulmuştur.¹⁰³

ii. Saat kıyametin koptuğu vakit olup ona saat denilmesi, onun yakın olması¹⁰⁴ veya Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği bir vakitte ansızın ve beklenmedik bir anda gelecek olmasından dolayıdır.¹⁰⁵

⁹⁵ Jeffrey, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Oriental Institute, Baroda 1938, 158.

⁹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, 434; Kurtubî, *Kitabu't-Tezkire*, II, 546.

⁹⁷ Kurtubî, *Kitabu't-Tezkire*, II, 546.

⁹⁸ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-lüğa*, III, 116.

⁹⁹ el-A'râf 7/34; Yunus 10/49; en-Nahl 16/61.

¹⁰⁰ Yunus 10/45.

¹⁰¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, 434; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XII, 208; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, VIII, 357; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, III, 44; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, II, 445.

¹⁰² Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XII, 208.

¹⁰³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, 434.

¹⁰⁴ Suyûtî, *el-Budûru's-sâfire fî ahvâli'l-âhire*, 143.

¹⁰⁵ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XII, 208; Kurtubî, *Kitabu't-tezkire*, II, 546; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, III, 44.

iii. Kıyamete saat denilmesi, onun uzun olmasına rağmen Allah katında bir saat gibi olmasından dolayıdır.¹⁰⁶

iv. Kıyamete saat denilmesi, Allahu Teâlâ'nın ona şöyle işaret etmesinden dolayı da olabilir: “(Kıyamet gününü) gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam veya kuşluk vakti kadar kaldıklarını sanacaklar” (en-Naziat 79/46); “Onlar tehdit edildikleri azabı görecekleri gün, ancak gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanacaklar” (Ahkaf 46/35); “Saat gerçekleştiği gün suçlular, (dünyada) ancak bir saat kaldıklarına yemin edecekler.” (Rûm 30/55).¹⁰⁷

9. es-Sâhha (الصَّاحَّةُ)¹⁰⁸

“صَحَّ (sahha)”, “yaralamak, vurmak”,¹⁰⁹ “şiddetli ses duyulacak şekilde demirle demire veya asayla bir şeye vurmak”,¹¹⁰ “şiddetli sesle kulağı sağır etmek”¹¹¹ ve “kulak verip dinlemek” demektir.¹¹² “es-Sâhha” ise, “sesi şiddetle kulaklara çarpan”,¹¹³ “kendisini işittirdiği halde sağırılığa sebep olan”,¹¹⁴ “şiddetinden dolayı kulakları

¹⁰⁶ Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, III, 44; Ebussuûd, *İrşâdu 'l-akli 's-selîm*, II, 445.

¹⁰⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 434.

¹⁰⁸ Abese 80/33.

¹⁰⁹ Vâhidî, *Tefsîru 'l-Basît*, XXIII, 237; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-kebîr*, XXXI, 64; Nisâbûrî, *Ğarâibu 'l-Kur 'ân ve regâibu 'l-Furkân*, VI, 449.

¹¹⁰ Zebîdî, *Tâcu 'l-arûs*, VII, 289; Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-münîr*, XV, 442.

¹¹¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi 't-tenzîl*, II, 538.

¹¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 318; Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, XXX, 48.

¹¹³ Vâhidî, *Tefsîru 'l-basît*, XXIII, 237; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-kebîr*, XXXI, 64; Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru 'l-Hadîs*, Dâru İhyâi 'l-Kütübî 'l-Arabiyye- Dâru 'l-Ğarbi 'l-İslâmî, Kâhire -Dımaşk 1964, II, 127; Elmalılı, *Hak Dini Kur 'an Dili*, VIII, 5587.

¹¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi ' li ahkâmi 'l-Kur 'ân*, XXII, 89; İbn Âdil, *el-Lübâb fi ulûmi 'l-Kitâb*, XX, 169; Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, XXX, 48.

sağır eden sayha”,¹¹⁵ “mahlûkatın kulak verdiği sayha”,¹¹⁶ “konuşan kişinin sesinin şiddeti”,¹¹⁷ “büyük felaket”¹¹⁸ anlamındadır.

Birçok müfessir, “es-sâhha”nın kıyametin isimlerinden olduğunu söylemiştir.¹¹⁹ Kıyamet koparken meydana gelecek olaylar korkunç sesler çıkaracağı ve mahlûkat o seslere kulak vereceği için ona bu isim verilmiştir.¹²⁰

Bazı müfessirlere göre ise, “es-sâhha” ile kıyamet sayhası¹²¹ yani kıyametin sesi kastedilmiştir. Bütün mahlûkat o sese kulak vereceği için¹²² veya o sesin insanların kulaklarına vuracak, onun şiddetinden dolayı kulaklar sağır olacak ve insanların kendilerini diriltmeye çağıran sestten başkasını duymayacakları için¹²³ ya da dünyadan sağır edip ahiret işlerini dinletmesi sebebiyle kıyamet sayhasına “es-sâhha” denilmiştir.¹²⁴

¹¹⁵ Ebü'l-Leys es-Semerkindî, *Tefsîrû Ebi'l-Leys es-Semerkindî*, III 449; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, XXIII, 237; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 88; Ebus's-Suûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 483; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 385.

¹¹⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, IV, 592.

¹¹⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, 476.

¹¹⁸ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, VIII, 373; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 48.

¹¹⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, II, 538; Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, III, 238; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garibi'l-Kur'an*, 515; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 124, 125; Ebü'l-Leys es-Semerkindî, *Tefsîrû Ebi'l-Leys es-Semerkindî*, III 449; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 209; Ebu Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahri'l-muhît*, VIII, 421; Se'âlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsîri'l-Kur'an*, V, 554; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XV, 442.

¹²⁰ Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 209.

¹²¹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 64; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 88.

¹²² İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, VIII, 373; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 385.

¹²³ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'rabuhu*, V, 287; Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, III 449; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 88; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, XV, 443.

¹²⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 89; Ebu Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, VIII, 421; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 48.

Bazıları ise, “es-sâhha” ile sûra ilk defa¹²⁵ veya ikinci defa¹²⁶ ya da son üflenmenin kastedildiğini söylemişlerdir.¹²⁷

Seyyid Kutub’un ifade ettiğine göre, “es-sâhha” kelimesi, sert ve etkili bir nağmeye sahiptir. O, neredeyse insanın kulak zarını patlatacaktır. Kulağa ulaşıncaya kadar şiddetli bir gürültü ile havayı yarar. Bu sert nağme ile peşinden gelen sahneye hazırlık yapar. Bu, kişinin kendisine en yakın insanlardan kaçıp kurtulmaya çalıştığı sahnedir. O gün kişi; kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından kaçacaktır. Kopmayan bağlarla ve sağlam ilişkilerle bağlandığı insanlardan kaçacaktır. Çünkü o ses, bu bağları ezip geçecek ve onları koparacaktır.¹²⁸

10. et-Tâmmetü'l-Kübrâ (الطَّامَّةُ الْكُبْرَى)¹²⁹

“Tâmme” kelimesinin iştikakı hakkında farklı izahlar yapılmıştır. Müberred (ö. 286/900), bu kelimenin Arapların at koşarken bütün gücünü sarf ettiği zaman “طَمَّ الْفَرَسُ طَمِيمًا” ve bir nehir tamamen dolduğunda “طَمَّ الْمَاءُ” demelerinden alındığını söylemiştir.¹³⁰

Leys (ö. 187/803 [?]) ise, “Kuyu toprakla doldu” anlamında “طَمَّ الْبَيْتْرُ” denildiğini, buna göre “طَمَّ”nin basıp doldurmak anlamında olduğunu söylemiştir.¹³¹ Asmaî (ö. 216/831) de, sel kuyuyu doldurup

¹²⁵ Mekkî b. Ebu Tâlib, Ebu Muhammed Mekkî b. Ebu Talib el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye*, Külliyyetü'd-Dirâsâtu'l-Ulyâ, Şarka 2008, XII, 80.

¹²⁶ Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 209; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 34; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XXII, 88; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 483; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 48.

¹²⁷ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, XXIII, 236; Fahrreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 64; Nisâbü'rî, *Garâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-Furkân*, VI, 449.

¹²⁸ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 3834.

¹²⁹ en-Nâzi'ât 79/34.

¹³⁰ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, XXIII, 198; Fahrreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 50; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XXII, 62; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 379.

¹³¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-lüğâ*, XIII, 306; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, XXIII, 198; Fahrreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 50.

zeminle aynı seviyeye getirdiğinde “جاء السيلُ فطممَ ركبةَ آلِ فلان” denildiğini söylemiştir.¹³² Kaffâl (ö. 365/976) da şöyle demiştir: “Tamm, gömmek ve yükselmek demektir. Bir şeye galip gelen ve onu gizleyen her şey, onu tamm etmiştir. Çok fazla su manasındaki ‘الماء الطامّي’ de bu köktendir. O halde tâmme, yanında öncekinin unutulduğu her büyük belanın adıdır.”¹³³ Buna göre “tâmme”, “her felaketin üstüne çıkıp onları bastıran büyük bela”,¹³⁴ “def etmeye güç yetirilemeyen felaket”,¹³⁵ “her şeyi kaplayan korkunç şey”¹³⁶ anlamındadır.

Müfessirlerin çoğuna göre “et-tâmmetü'l-kübrâ” kıyametin isimlerinden biridir.¹³⁷ Kıyamete “et-tâmmetü'l-kübrâ” denilmesinin sebepleri arasında, her şeyi kaplayacak olması ve dehşetinin büyüklüğü sebebiyle kendisi dışındaki şeylere galip geleceği,¹³⁸ o gün cehennem ateşi, korkunç duraklar ve her türlü belayı unutturacak harikulade ayetler görüleceği,¹³⁹ onun dehşeti başka dertleri

¹³² Ezherî, *Tehzîbu'l-lüğa*, XIII, 306.

¹³³ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 50.

¹³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 309; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 23; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 284; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 472; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 379.

¹³⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 128; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 50; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 379; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 35; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5567.

¹³⁶ Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 200.

¹³⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, II, 534; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, IV, 578; Ferrâ, *Meânî'l-Kur'an*, III, 234; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 97; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 309; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 51; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 284; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 317; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 473; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 35.

¹³⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 97; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 128; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 200; Vâhidî, *Tefsîru'l-basît*, XXIII, 197; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 309; İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, V, 434; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 317; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 379.

¹³⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 51.

unutturacağı veyahut herkesin diğer dertlerini unutup sadece o günün derdine düşeceği¹⁴⁰ anlamları vardır.

Bazıları, “et-tâmmetü'l-kübrâ”nın herkesin yeniden dirileceği sûra ikinci defa üflenmesi olduğunu söylerken;¹⁴¹ bazıları ise onun her şeyin üstüne çıkan, kendisiyle beraber ba‘s, hesap, ceza, azap ve rahmetin gerçekleşeceği sayha olduğunu söylemiştir.¹⁴²

Bazılarına göre ise, Allahu Teâlâ“et-tâmmetü'l-kübrâ”yı “İnsanın yapıp ettiğini hatırlayacağı gün alevli ateş herkesin göreceği şekilde ortaya çıkarılacak” (Naziât 79/35-36) ayetinde açıklamıştır. O halde “et-tâmmetü'l-kübrâ”, insanın dünyada yaptığı hayır ve şerri hatırlayacağı gündür.¹⁴³

“et-Tâmmetü'l-kübrâ”, amel defterlerinin okunacağı zaman,¹⁴⁴ cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinincehenneme sevk edileceği vakit,¹⁴⁵ cehennem ehline “Kalkın, cehenneme gidin!” denileceği zaman,¹⁴⁶ cehennem ehlinin zebanilere teslim edileceği saat olabileceği de söylenmiştir.¹⁴⁷

11. Ukbâ (عُقْبَى)¹⁴⁸

¹⁴⁰ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1991, X, 309.

¹⁴¹ Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 200; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 51; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 62. Ayrıca bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 309; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 284; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 473; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 379; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 35.

¹⁴² Zeccâc, *Meânî'l-Kur'an ve i'rabuhu*, V, 281.

¹⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 98.

¹⁴⁴ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 51.

¹⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 97; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 128; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 200; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 309; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 24; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 51; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 62; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 284; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 473; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 379; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXX, 35.

¹⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 24.

¹⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 62.

¹⁴⁸ er-Ra'd 13/22, 24, 35, 42.

Ukbâ, akıbet yani sonuç,¹⁴⁹ netice ve nihayet manasında¹⁵⁰ mastar¹⁵¹ veya isimdir.¹⁵² Dünya hayatının nihayeti ise, kıyamettir.

12. el-Vâkı'a (الْوَأَقِعَةُ)¹⁵³

Vâkıa, vuku bulan ve vukuu muhakkak olan hadise demektir.¹⁵⁴ Kur'an'da iki yerde geçen "el-vâkı'a" ile kastedilen, kıyamet¹⁵⁵ veya kıyamet sayhası¹⁵⁶ veya kıyametin kopması için sûra üflenmesidir.¹⁵⁷ Kıyamete "el-vâkı'a" denilmesi, onun mutlaka meydana geleceği¹⁵⁸ veya yakın bir zamanda vuku bulacağı ya da o gün birçok şiddetli olay gerçekleşeceği içindir.¹⁵⁹

13. Yevm

"Yevm" kelimesi, mutlak vakit için vaz' edilmiş¹⁶⁰ olup örfte, güneşin doğması ile batması arasındaki zamandan ibaret olup şeriatta, ikinci fecrin doğması ile güneşin batması arasındaki süre anlamındadır.¹⁶¹ Gece ve gündüzün toplamı için "yevm" denildiği

¹⁴⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XIX, 45; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 62.

¹⁵⁰ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, III, 189.

¹⁵¹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XIX, 45.

¹⁵² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 62.

¹⁵³ El-Vâkı'a 56/1; el-Hâkka 69/15.

¹⁵⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 4702.

¹⁵⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, II, 398; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'an*, s. 445; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, VIII, 130; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, VII, 513.

¹⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXII, 279; Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*, III, 313.

¹⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, IV, 215; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, VIII, 130.

¹⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 20; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 177; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm*, VII, 513.

¹⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XX, 176.

¹⁶⁰ Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa Hüseyini Kefevî, *el-Külliyât* (thk. Adnan Derviş, Muhammed Mısırî), Müessesetü'r-Risâle, 2. bs., Beyrût 1998, 981.

¹⁶¹ Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, I, 23; Tehânevî, Muhammed A'la b. Ali b. Muhammed Hamid Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm* (thk. Ali Dührûc), Mektebetü'l-Lübnan Naşirun, Beyrut 1996, II, 1815; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, I, 145.

gibi,¹⁶² günün herhangi bir saatine de “yevm” denilir.¹⁶³ Araplar, harp gibi büyük tarihi vakalar için (yevm kelimesinin çoğulu olan) “eyyâm” tabirini kullanmışlar;¹⁶⁴ zor ve sıkıntılı güne, sahiplerine şerrinin uzun gelmesi sebebiyle “yevmün zû eyyâm/zû eyâyim” demişlerdir.¹⁶⁵

“Yevm” kelimesi, Kur’an’da bazı ayetlerde dünya hayatıyla ilgili belli bir zaman hakkında kullanılmakla birlikte¹⁶⁶ dört yüz civarındaki ayette kıyametin başlangıcı ile cennet ve cehennem halkının yerlerine varacakları vakte kadarki zaman hakkında istiare yoluyla kullanılmıştır.¹⁶⁷ Kur’an’da “yevm” kelimesiyle oluşturulan¹⁶⁸ ve kıyamet gününü farklı yönlerden tasvir eden isimler şunlardır:

a. el-Yevmü'l-Âhir (الْيَوْمُ الْآخِرُ)

Kur’an’da yirmi altı yerde geçen “el-yevmü'l-âhir”, iman esasları anlatılırken Allah’a imandan sonra zikredilerek o güne iman edilmesi emredilmiş; daha fazla tafsilat verilmemiştir. Zemahşerî’ye göre, “el-yevmü'l-âhir” ile sınırsız ve hiç tükenmeyecek ebedî bir vakit veyahut yeniden dirilmeden başlayıp cennet ehlinin cennete ve cehennem ehlinin cehenneme girmesine kadar sınırlı bir vakit murat edilmiş olabilir. Çünkü ahiret, sınırlı vakitlerin sonudur ve ondan sonra vakit için bir sınırlama yoktur.¹⁶⁹ Ebu'l-Bekâ’ya (ö. 1094/1683) göre ise, “el-yevmü'l-âhir”, ölümden başlayıp herkesin yerine yerleşeceği vakte kadar devameden zamandır. “Yevm”

¹⁶² Yavuz, Ömer Faruk, *Kur'an ve Kıyamet*, Marifet Yayınları, İstanbul 1997, 75.

¹⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, I, 220.

¹⁶⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4316.

¹⁶⁵ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 415.

¹⁶⁶ Mesela “yevme Huneyn” (Tevbe 9/25); “yevme'l-Cumu'a” (Cum'a 62/9)

¹⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, I, 220.

¹⁶⁸ Bu konuda müstakil bir makale yayınlanmıştır: Bk. Yılmaz, Ali, “Kur'an-ı Kerim’de ‘Yevm/Gün’ Kavramıyla Zikredilen Âhiret İsimleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2001), 141-171. Bu makalede “yevm” kelimesiyle oluşturulan terkipler, ahiretin isimleri olarak ifade edilmişse de, bize göre onlar kıyametin isimleridir. Biz o isimlerin kıyamet gününü tasvir ettiğine delil olarak müfessirlerin beyanlarını gösterdik.

¹⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 172.

lafzının âhir yani son ile nitelenmesi, ondan sonra gece bulunmayacağı içindir.¹⁷⁰ Beydâvî'ye göre ise, “el-yevmü'l-âhir”den murat, haşirden sonsuza kadar sürecek zaman veya cennet ehlinin cennete ve cehennem ehlinin cehenneme girmesine kadar geçen zamandır. Çünkü o bilinen vakitlerin sonudur.¹⁷¹

b. Yevmün ‘Akîm (يَوْمٌ عَقِيمٌ)¹⁷²

“Akîm”, “kısır kadın” demek olup mecazen “meş’um ve uğursuz” anlamında kullanılır.¹⁷³ “Yevmün ‘akîm” ise, “kendisinde hayır olmayan ve hiçbir kazanç elde edilmeyen gün”,¹⁷⁴ “gecesi olmayan gün”,¹⁷⁵ “sonradan bir benzeri gelmeyecek gün”,¹⁷⁶ “şiddet ve korkunçlukta benzeri olmayan gün”¹⁷⁷ ve “kısır gün” demektir ki, sanki her gün kendisinden sonra gelen günü doğurur; fakat o gün kendisinden sonra gün olmadığı için kısır kalmıştır.¹⁷⁸ “Yevmün ‘akîm” ile kıyamet günü kastedilmiştir.¹⁷⁹ O gün kâfirlerin hiçbir hayır görmeyecekleri için veya ahirette gece olmayacağı için ya da her hamile kadının çocuğunu düşürüp artık hamilelik olmayacağı için kıyamet gününe “yevmün ‘akîm” denilmiştir.¹⁸⁰ Ayrıca “yevmün ‘akîm” ile kâfirlerin kılıçtan geçirildiği gün¹⁸¹ veya Bedir gününün kastedildiği de söylenmiştir.¹⁸²

¹⁷⁰ Ebu'l-Beka, *el-Külliyât*, 983.

¹⁷¹ Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, I, 44.

¹⁷² el-Hac 22/55.

¹⁷³ İbn Âşûr, *Tefsîru 't-tahrîr ve 't-tenvîr*, XVII, 308.

¹⁷⁴ Ebû Zehra, Muhammed, *Zehretü 't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, IX, Kâhire ts., 5009.

¹⁷⁵ Taberî, *Câmiu 'l-beyân*, XVI, 616; Beğavî, *Meâlimü 't-tenzîl*, V, 396; Hâzin, *Lübâbü 't-te 'vîl*, III, 262

¹⁷⁶ Derveze, *et-Tefsîru 'l-Hadîs*, VI, 64.

¹⁷⁷ Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, XVII, 175.

¹⁷⁸ Ebussuûd, *İrşâdu 'l-akli 's-selîm*, IV, 37.

¹⁷⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-kebîr*, XXIII, 57; Beydâvî, *Envâru 't-tenzîl*, IV, 74; Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, XVII, 175; Derveze, *et-Tefsîru 'l-Hadîs*, VI, 527.

¹⁸⁰ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-kebîr*, XXIII, 57.

¹⁸¹ Kâsımî, Muhammed Cemaleddin, *Mehâsinü 't-te 'vîl* (thk. Muhammed Fuad Abdalbaki), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1957, X, 4373.

¹⁸² Taberî, *Câmiu 'l-beyân*, XVI, 616, 617; Beğavî, *Meâlimü 't-tenzîl*, V, 396; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 206; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-kebîr*, XXIII,

c. Yevmün ‘Asîr (يَوْمَ عَسِيرٍ)¹⁸³

“Yevmün asîr”, işin zorlaştığı gün demektir.¹⁸⁴ Kıyamet günü, karşılaşacakları dehşetler, rezillik ve aşağılanma dolayısıyla kâfirlere çok zor gelecek; müminlere ise farz bir namazdan daha hafif olacaktır.¹⁸⁵ Aslında zorluk ve kolaylık, kıyamet günü mümin ve kâfir için müşterektir. Çekirge sürüleri gibi kabirlerden çıkma ve davetçiye boyun eğme, mümin için de söz konusu olur, dolayısıyla o da korkar ve azaptan emin olmaz. Fakat Allah, ona emniyet içinde olduğunu bildirir ve mükâfatını verir. Geriye kâfirler kalır. O zaman onlar “Bu, zor bir gün!” diyeceklerdir.¹⁸⁶

d. Yevmü’l-Âzife (يَوْمُ الْأَزْفَةِ)¹⁸⁷

“Yaklaşmak ve acele etmek” anlamındaki “أزف”¹⁸⁸ kökünden türeyen “âzife”, “yaklaşan, yaklaşacak olan ve yaklaşımakta bulunan” demektir.¹⁸⁹ “Yevmü’l-âzife”, kıyamet gününün isimlerindedir.¹⁹⁰ Kıyamet günü yakın olduğu için ona bu isim verilmiştir.¹⁹¹ İnsanlar, kıyametin geleceği zamanı uzak görseler de, o yakındır.¹⁹² Zira her gelecek olan yakındır.¹⁹³ “El-Âzife” kelimesi de, Kur’an’da kıyamet

57; Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, IV, 74; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, V, 446; İbn Aşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, XVII, 308.

¹⁸³ el-Furkan 25/26; el-Müddessir 74/9-10. Ayrıca bk. el-Kamer 54/8.

¹⁸⁴ Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 566.

¹⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XV, 401.

¹⁸⁶ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXIX, 35.

¹⁸⁷ el-Mü’min 40/18. Ayrıca bk. en-Necm 53/57.

¹⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IX, 4.

¹⁸⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 4615.

¹⁹⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, II, 279; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XX, 300-301; Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, V, 149; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXVII, 50; Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, V, 54; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, VII, 137.

¹⁹¹ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi’l-Kur’an*, s. 386; Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, V, 149; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 341-342; Beydâvî, *Envâru’l-tenzîl*, V, 54; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-Azîm*, VII, 137.

¹⁹² Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’rabuhu*, IV, 369.

¹⁹³ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 342.

günü anlamında kullanılmış (bk. en-Necm 53/57) ve kıyametin kopmasının çok yaklaştığı anlatılmıştır.

“Yevmü'l-âzife”den muradın, kâfirlerin cehennem ateşine girmeye koşmaları¹⁹⁴ veya cehennem ateşine yaklaşmaları¹⁹⁵ ya da ölümün ve ecelin geldiği gün olduğu da söylenmiştir.¹⁹⁶

e. Yevmün Azîm (يَوْمٌ عَظِيمٌ)¹⁹⁷

Kıyamet günü, her şeyin en büyüğü ve mahlûkatın korku ve endişelerinin had safhaya ulaşacağı gün olduğu için ona “yevmün ‘azîm” yani “büyük gün” denilmiştir.¹⁹⁸

f. Yevmü'l-Ba's (يَوْمُ الْبَعْثِ)¹⁹⁹

“Yevmü'l-ba's”, kıyametin en önemli safhalarından olan yeniden dirilme günüdür. Kıyamet koptuktan sonra sûra ikinci defa üflenmesiyle başlayacak ve ondan sonra bütün canlılar yeniden diriltilecektir.

g. Yevmü'l-Cem' (يَوْمُ الْجَمْعِ)²⁰⁰

“Cem'”, iki ya da daha fazla şeyi birbirine yaklaştırarak onları birleştirmek demektir.²⁰¹ “Yevmü'l-cem'”de kıyamet gününün isimlerindedir. Kıyamet gününe “yevmü'l-cem'” denilmesinin sebebi olarak şunlar söylenmiştir: O gün Allahu Teâla öncekileri, sonrakileri, insanları, cinleri, semâ ehlini, yer halkını²⁰²ve mahlûkatı

¹⁹⁴ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 50.

¹⁹⁵ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 54.

¹⁹⁶ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 50-51; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 342.

¹⁹⁷ el-En'âm 6/15; el-A'râf 7/59; Yunus 10/15; Meryem 19/37; eş-Şuarâ 26/135, 156, 189; ez-Zümer 39/3; el-Ahkâf 46/21.

¹⁹⁸ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 5.

¹⁹⁹ er-Rûm 30/56. Ayrıca bk. eş-Şuarâ 26/87.

²⁰⁰ eş-Şuarâ 42/7; et-Teğabun 64/9.

²⁰¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, 201.

²⁰² Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 149; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXI, 11.

bir araya toplayacak,²⁰³ mazlumu zalimle,²⁰⁴ her peygamberi ümmetiyle,²⁰⁵ her amel edeni ameliyle,²⁰⁶ ruhları bedenlerle bir araya getirecek²⁰⁷ veya itaat edenlerin mükâfatlandırılması ile asilerin cezalandırılmasını bir arada yapacaktır.²⁰⁸ Ayrıca “yevmü’l-cem”in bütün insanların diriltileceği gün olduğu da söylenmiştir.²⁰⁹

h. Yevmü’ d-Dîn (يَوْمُ الدِّينِ)²¹⁰

“Din günü”, hesap²¹¹ ve ceza günü²¹² yani bütün insanların hesaba çekileceği ve herkese amelinin karşılığının verileceği kıyamet günü manasındadır.²¹³ Din kelimesinin şeriat ve itaat manasında olup din gününün dinin karşılık bulacağı gün manasında olduğu da söylenmiştir.²¹⁴

i. Yevmün Elîm (يَوْمٌ أَلِيمٌ)²¹⁵

²⁰³ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, II, 298; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 395; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXVII, 149; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, V, 77.

²⁰⁴ Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 22; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XXI, 11.

²⁰⁵ Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 22; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XXI, 11; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi’l-Kitâb*, XIX, 130.

²⁰⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 395; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XXI, 11; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, V, 77.

²⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 395; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXVII, 149; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, V, 77.

²⁰⁸ Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 22; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XXI, 11.

²⁰⁹ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’rabuhu*, IV, 394.

²¹⁰ el-Fâtiha 1/4; el-Hicr 15/35; eş-Şuarâ 26/82; es-Saffât 37/20; Sâd 38/78; ez-Zâriyât 51/12; el-Vâkıa 56/56; el-Meâric 70/26; el-Müddessir 74/46; el-İnfîtâr 82/15, 17-18; el-Mutaffifin 83/11.

²¹¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, I, 36.

²¹² Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, I, 28.

²¹³ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 221; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 134; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, I, 72; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 82.

²¹⁴ Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, I, 28.

²¹⁵ Hûd 11/26; ez-Zuhruf 43/65.

“Elîm”, acı veren ve can yakan demektir.²¹⁶ Bazıları “yevmün elîm” ile kıyamet gününün, bazıları ise bu kelimenin zikredildiği Hûd suresinin 26. ayetinin siyak ve sibakını dikkate alarakonunla tufan gününün kastedildiğini söylemiştir. Kıyamet gününde büyük elemvaki olacağı için, elem mecazen o güne isnat edilmiştir.²¹⁷

i. Yevmü'l-Fasl (يَوْمُ الْفَصْلِ)²¹⁸

“Fasl”, aralarında boşluk oluşuncaya kadar iki şeyden birini diğerinden uzaklaştırmak²¹⁹ ve kaza yani hüküm vermek demektir.²²⁰ “Yevmü'l-fasl”, kıyamet günüdür.²²¹ Kıyamet gününe bu ismin verilmesinin sebebi olarak Râzî şunları söylemiştir:

i. Allah, o gün cennet ehli ile cehennem ehlinin arasını ayıracaktır.

ii. Allah, o gün hüküm ve kazasıyla kullarının arasını ayıracaktır.

iii. O gün müminler hakkında, onlarla hoşlanmadıkları her şeyin arasının ayrılması manasında; kâfirler hakkında ise, onlarla istedikleri her şeyin arasının ayrılması manasındadır.

iv. O gün Allah, herkesin halini olduğu gibi ortaya çıkaracak; kimsenin halinde belirsizlik ve şüphe kalmayacak; hayaller ve şüpheler, birbirinden ayrılacak; gerçekler ve deliller kalacaktır. İbn Abbas: “Rahman o gün iyi ve kötü bütün kullarının arasında randevu vakitlerini ayıracak” demiştir.²²²

²¹⁶ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'rabuhu*, III, 46; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 192; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, I, 301.

²¹⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmî't-tenzîl*, I, 394; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XVII, 219.

²¹⁸ ed-Duhan 44/40; el-Mürselât 77/13-14, 38.

²¹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 638.

²²⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, III, 824.

²²¹ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*, III 219; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 256; Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, III, 293; Nisâbü'rî, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-Furkân*, VI, 106.

²²² Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 251.

“Yevmü'l-fasl”ın, Allahu Teâla'nın kişiyle amelinin arasını ayırdığı gün²²³ veya hakkın batıldan ve haklının haksızdan ayırt edildiği gün ya da baba ile oğlun, kardeşlerin, karı ile kocanın, dostların aralarının ayrıldığı gün olduğu da söylenmiştir.²²⁴

j. el-Yevmü'l-Hak (اليَوْمُ الْحَقُّ)²²⁵

“el-Yevmü'l-hak”, kıyamet günüdür.²²⁶ Râzî, kıyamet gününe niçin “yevmü'l-hak” denildiği hususunda şunları söylemiştir:

i. O gün her türlü hak ortaya çıkacak ve her çeşit batıl ise zail olacaktır. O gün bu manada kâmil olduğu için hak ile nitelenmiştir.

ii. Hak, sabit ve var olan demektir. Bu manada “Allah haktır” denilir ki bu, o, sabittir ve yok olması caiz değildir demektir. Kıyamet günü de aynı şekilde haktır, yani o günün vukuu muhakkaktır.

iii. O gün, gündenilmeyi hak eden bir gündür. Çünkü o günde sırlar gözler önüne serilecek ve herşey ortaya çıkacaktır. Dünya günlerinde ise, herkesin halleri gizli, saklı ve meçhuldür.²²⁷

Atâ'ya göre, o gün bütün şüphelerin zail olması ve hakkında şüphe eden herkesin şüphesinin batıl olduğunu bilecek olması sebebiyle ona “el-yevmü'l-hak” denilmiştir.²²⁸ Ayrıca “el-yevmü'l-hakk”ın, o gün haktan başka bir şey söylenmeyeceği manasında olduğu da söylenmiştir.²²⁹

k. Yevmü'l-Hasret (يَوْمُ الْحَسْرَةِ)²³⁰

²²³ Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 256.

²²⁴ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*, III, 220.

²²⁵ en-Nebe' 78/39.

²²⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 52; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, XXIII, 149; Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl*, VIII, 318.

²²⁷ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 26.

²²⁸ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, XXIII, 149.

²²⁹ Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, Dâru'l-Mizân, İstanbul 2007, XVII, 23.

²³⁰ Meryem 19/39.

“Hasret”, elinden kaçırdığına üzülme ve buna pişmanlık duymak demektir.²³¹ “Yevmü'l-hasret” ile kıyamet günü kastedilmiştir.²³² İnsanlar gaflet içinde, Allah'ın dinine inanmaz ve dünya tutkusuyla ahireti düşünmezlerken birden bire kıyamet kopacak, dünya yok olacak, yükümlülük kalkacak, iş bitirilmiş olacak ve onlar yaptıkları kötülüklerden ve yapmadıkları iyiliklerden dolayı pişmanlık duyacaklardır. “Yevmü'l-hasret”den maksat, hesap günü de olabilir. Bu dünyada gaflet içerisinde yaşayıp iman etmeyenler, ebedî hayatlarını yitirmiş olacakları için o anda hasret ve pişmanlık duyacaklardır.²³³ Hasretin cennette olacağı da söylenmiş ve onlar arasında hasretin yüksek makamlara ulaşanlardan ve en önde bulunanlardan olmadıkları zaman sadır olacağı ileri sürülmüştür. Ancak hasret, üzülme manasında olup cennetli için uygun düşmez.²³⁴

I. Yevmü'l-Hisâb (يَوْمُ الْحِسَابِ)²³⁵

“Yevmü'l-hisab”, bütün insanların hesaba çekileceği gündür. Hesaba çekme ise, Allah'ın kullarına, amellerine verilecek karşılığın miktarını bildirmesi ve unuttuklarını onlara hatırlatması anlamındadır.²³⁶ Ayrıca Kur'an'da kıyamet günü için “يَوْمَ يَعُومُ الْحِسَابُ” yani “hesabın görüleceği gün” ifadesi de geçmektedir (bk. İbrahim 14/41).

m. Yevmu'l-Hurûc (يَوْمُ الْخُرُوجِ)²³⁷

²³¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 235.

²³² Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXI, 222.

²³³ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, III, 599.

²³⁴ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXI, 222.

²³⁵ Sâd 38/16, 26, 53; el-Mü'min 40/27.

²³⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, II, 117; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 360-361.

²³⁷ Kâf 50/42.

“Yevmü'l-hurûc”, kıyametin isimlerinden biri olup kabirlerden çıkma²³⁸ yani yeniden dirilme günüdür. Araplar, bayram gününe, insanlar çıkıp toplandıkları için “yevmü'l-hurûc” demişlerdir.²³⁹

n. Yevmü'l-Hulûd (يَوْمُ الْحُلُودِ)²⁴⁰

“Hulûd”, bir şeyin bozulmaya maruz kalmaktan kurtulması ve olduğu gibi kalması demektir.²⁴¹ “Yevmü'l-hulûd”, ebediliğin takdir edildiği gün²⁴² veya ebediliğin başlangıcı olan ya da ebediliğin ilan edildiği gündür.²⁴³

o. Yevmün Ma'lûm (يَوْمٌ مَّعْلُومٌ)²⁴⁴

“Yevmün ma'lûm” yani “belli gün” ifadesi Kur'an'da iki yerde (bk. Şuarâ 26/38, 155) dünyadaki belli bir günü anlatırken; Vâkıa suresinin 50. ayetinde kıyamet günü anlamında zikredilmiştir.²⁴⁵ Kıyamet gününün belli olmasından maksat ise, onun Allah katında belli olmasıdır.²⁴⁶

ö. Yevmün Meşhûd (يَوْمٌ مَّشْهُودٌ)²⁴⁷

“Yevmün meşhûd”, şahit olunan²⁴⁸ ve hazır olunan gün anlamında olup²⁴⁹ onunla kıyamet günü kastedilmiştir. Kıyamet

²³⁸ Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 358; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, IX, 108; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, XX, 420; Beğavî, *Medâlimü't-tenzîl*, VII, 366; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 465; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 144; Ebu Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, I, 136; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVI, 194.

²³⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garibi'l-Kur'an*, 419.

²⁴⁰ Kâf 50/34.

²⁴¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 291.

²⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 603; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 143; Neseфі, *Medâriku't-tenzîl*, III, 368; Nisâbüri, *Ğarâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-Furkân*, VI, 179; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVI, 190.

²⁴³ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXVI, 190.

²⁴⁴ eş-Şuarâ 26/38, 155; el-Vâkıa 56/50.

²⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 203.

²⁴⁶ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 180.

²⁴⁷ Hud 11/103.

²⁴⁸ Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, 468.

²⁴⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XVIII, 60.

gününün bu şekilde isimlendirilmesi, onun mutlaka vuku bulacağına işaret etmek içindir.²⁵⁰ İbn Abbas: “O gün, iyinin ve kötünün şahit olacağı gündür” demiştir.²⁵¹ Başkaları ise: “O gün, gök ve yer halkının şahit olacağı gündür” demişlerdir.²⁵² Zira o gün, mutlaka gerçekleşecek, herkes yani insanlar, cinler, melekler, hayvanlar ve diğer varlıklar inkâr edilemeyecek şekilde onu açıkça göreceklerdir. Ayrıca o gün yer ve göklerde olanlar, insanlar, melekler, hatta insan vücudundaki organlar bile kişinin dünyada yapıp ettiklerine şahitlik edeceklerdir.²⁵³

p. el-Yevmü'l-Mev'ûd (الْيَوْمُ الْمَوْعُودُ)²⁵⁴

“el-Yevmü'l-mev'ûd”, va'dolunan yani gerçekleşeceğine söz verilen gün olup onunla kıyamet günü murat edilmiştir.²⁵⁵ Bunu Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir.²⁵⁶ İbn Abbas: “Semadakilerle yerdekilerin o gün bir araya toplanacağı vaad olunmuştur” demiştir.²⁵⁷ Kaffâl ise: “Va'd edilen günden murat, göğün yarıp parçalanması, fena bulması ve burçlarının yok olması olabilir” demiştir.²⁵⁸

r. Yevmün Muhîr (يَوْمٌ مُحِيطٌ)²⁵⁹

“Muhîr”, hiçbir şeyi dışarıda bırakmaksızın her şeyi kuşatan demektir.²⁶⁰ Kıyamet günü de, bütün insanları kuşatacaktır. Zemahşerî, “muhîr” kelimesini “helak eden” anlamında

²⁵⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, 468.

²⁵¹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XVIII, 60; Hâzin, *Lübâbü't-te'vil*, X, 563.

²⁵² Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XVIII, 60.

²⁵³ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, III, 198-199.

²⁵⁴ el-Burûc 85/2.

²⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 262; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 876.

²⁵⁶ Tirmîzî, “Tefsîru'l-Kur'an”, 76.

²⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XXII, 180.

²⁵⁸ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 114; İbn Âdil, *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb*, XX, 245.

²⁵⁹ Hud 11/84.

²⁶⁰ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, III, 144.

yorumlamıştır.²⁶¹ “Muhît” kelimesi, ister “yevm” kelimesinin, ister “azap” kelimesinin sıfatı olsun, onunla kıyamet gününün azabı ya da her şeyi yok edecek dünya azabı murat edilmiştir.²⁶²

s. Yevmün Sakîl (يَوْمٌ ثَقِيلٌ)²⁶³

“Yevmün sakîl”, “ağır gün” demek olup onunlada kıyamet günü kastedilmiştir. Kıyamet gününün zorlu, sıkıntılı ve dehşetli halleri dolayısıyla ona bu isim verilmiştir. Zira ağır olan bir şey, taşıyan kimseyi yorduğu gibi, kıyamet gününün meşakkati de insanları yoracağı için ağır olarak nitelendirilmesi normaldir. Ayrıca Cenab-ı Hak “O (kıyamet), göklere ve yere ağır geldi” (el-A‘raf 7/187) buyurmuştur.²⁶⁴

ş.Yevmü’t-Teğabün (يَوْمُ التَّعَابُنِ)²⁶⁵

“Teğabün”, “ğabn” veya “ğaben” mastarından türetilmiş tefâul vezninde bir kelimedir. “Ğabn”, alışverişte aldanmak veya aldatmak yani değerinden aşağı ya da yukarı almak veya vermektir. “Ğaben” ise, re’yde aldanmak veya aldatmak demektir. “Teğabün” ise, karşılıklı aldanmak veya aldatmak ya da aldanmanın ortaya çıkması anlamındadır.²⁶⁶ Buna göre “yevmü’t-teğabün”, insanların birbirlerini aldattıklarının ortaya çıktığı gün demek olup o kıyamet gününün bir ismidir.²⁶⁷ Aldatmanın kıyamet gününe tahsis edilmesi, dünya işlerinde aldatmanın hakiki olmadığı, asıl aldatmanın o gün gerçekleşeceğine işaret etmek içindir.²⁶⁸ Kıyamet gününe “yevmü’t-teğabün” denilmesinin sebebine dair şunlar söylenmiştir:

²⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 223.

²⁶² Beydâvî, *Envâru’ t-tenzîl*, III, 144; Ebussuûd, *İrşâdu’l-akli’s-selîm*, III, 78.

²⁶³ el-İnsan 76/27.

²⁶⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 284; Ebussuûd, *İrşâdu’l-akli’s-selîm*, V, 441.

²⁶⁵ et-Teğâbün 64/9.

²⁶⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 5028-5029.

²⁶⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, II, 452; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XXIII, 10; Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, VI, 23; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, XXI, 12; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, V, 237.

²⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 134; Ebussuûd, *İrşâdu’l-akli’s-selîm*, V, 340.

i. Her kafirin cennette yeri vardır. Ona mümin mirasçı olacaktır. İşte o zaman kâfir aldanmış olur. Bunu Ebû Salih, İbn Abbas'tan nakletmiştir.²⁶⁹ Ancak İmam Mâturîdî'ye göre, bu görüş doğru değildir. Zira Allahu Teâla kâfirin cennete girmeyeceğini bildiği halde cennette ona bir yer bina etmesi muhtemel değildir. Bunu ancak işlerin akıbetini bilmeyen ve abesle iştiğal eden kimse yapar. Oysa Allah bu vasıflardan uzaktır.²⁷⁰

ii. Kıyamet gününün cennet halkının cehennem halkını aldattığı gün²⁷¹ veya hidayet ehlinin dalalet ehlini aldattığı gün²⁷² ya da cennetteki derecesi yüksek olanın düşük olanı aldattığı gün olduğu da söylenmiştir.²⁷³

iii. O, her kâfirin imanı terk ettiği için, her müminin de iyilikte kusur ettiği ve günlerini zayi ettiği için aldandığının ortaya çıktığı gündür.²⁷⁴

iv. Rağib İsfehanî'ye göre “yevmü't-teğabün”, kıyamet günüdür. Zira “İnsanlardan öylesi vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için nefsinin feda eder.” (el-Bakara 2/207), “Allah, müminlerden canları ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır” (et-Tevbe 9/111) ve “Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az paraya satanlar var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur” (Âl-i İmrân 3/77) ayetlerinde işaret edilen alışverişte aldatma bulunup bulunmadığı o gün ortaya çıkacak; kâr ve zarar olup olmadığı o zaman anlaşılacaktır.²⁷⁵

²⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, VIII, 282. Bir hadiste belirtildiği üzere, kıyamet günü cennetlik her mümine, kâfir olsaydı cehennemde gireceği yer gösterilir ki daha çok şükretsin. Cehennemlik kâfire de mümin olsaydı cennette gireceği yer gösterilir ki hüznü ve pişmanlığı artsın. Bk. Buhârî, “Rikâk”, 51; Tirmizî, “Fezâilü'l-Cihâd”, 25; İbn Mâce, “Cihâd”, 16.

²⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XV, 197.

²⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 10; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'rabuhu*, V, 180; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 23; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, VIII, 282; Suyutî, *ed-Durru'l-mensûr*, XIV, 515

²⁷² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, IV, 352; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 237.

²⁷³ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'rabuhu*, V, 180.

²⁷⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, IX, 328.

²⁷⁵ Râğib el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*, 602.

“Ğabn” kelimesinin gizlemek manasında olup Allahu Teâla kıyamet gününü mahlûkattan gizlediği için ona “yevmü’t-teğabün” denildiği de söylenmiştir.²⁷⁶ Ayrıca “yevmü’t-teğabün” ile hesap gününde eşyanın dünyadaki miktar ve değerinden farklı görüneceğinin anlatıldığı da söylenmiştir.²⁷⁷

t. Yevmü’t-Telâk (يَوْمَالتَّلَاقِ)²⁷⁸

“Yevmü’t-telâk“, buluşma günü demek olup onunla da kıyamet günü murat edilmiştir.²⁷⁹ Kıyamet günü yaratıcı ile kullar²⁸⁰ veya mahlûkat birbiriyle buluşacağı için ona “buluşma günü” denildiği gibi o gün Hz. Âdem’le en son çocuğu,²⁸¹ öncekilerle sonrakiler,²⁸² göktekilerle yerdekiler,²⁸³ ruhlarla bedenler,²⁸⁴ ibadet edenlerle ibadet olunanlar,²⁸⁵ zalimle mazlum buluşacağı için ona bu ismin verildiği de söylenmiştir.²⁸⁶

²⁷⁶ Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, VI, 23.

²⁷⁷ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, III, 198.

²⁷⁸ el-Mü’min 40/15.

²⁷⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, II, 278; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XX, 296; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 336; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, VII, 211; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, V, 54; Ebussuûd, *İrşâdu’l-akli’s-selîm*, V, 11; Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, XXIV, 56.

²⁸⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, II, 278; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, III, 708.

²⁸¹ Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basît*, XIX, 369; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXVII, 46.

²⁸² Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 148.

²⁸³ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, II, 278; Ferrâ, *Meânî’l-Kur’an*, III, 6; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XX, 296-297; Zeccâc, *Meânî’l-Kur’an ve i’rabuhu*, IV, 369.

²⁸⁴ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXVII, 46; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, V, 54; Ebussuûd, *İrşâdu’l-akli’s-selîm*, V, 11.

²⁸⁵ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, VIII, 270; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-basît*, XIX, 369; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, VII, 143; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 336; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 339; Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, V, 54.

²⁸⁶ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, XXVII, 46; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-basît*, XIX, 369; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr*, VII, 211; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 339.

Ayrıca kıyamet günü herkes amelinin karşılığına kavuşacaktır. Bu da, bir buluşmadır. Bu, Arapların “فُلَانٌ لَّقِيَ عَمَلَهُ” yani “Filan amelinin karşılığını gördü” demelerinden alınmıştır.²⁸⁷

u. Yevmü't-Tenâd (يَوْمُ التَّنَادِ)²⁸⁸

Bazı müfessirler, “نَدَاءٌ (tenâd)” kelimesinin “نِدَاءٌ (nidâ)” mastarından müştak olup aslında “تَنَادِي (tenâdî)” şeklinde olduğunu, fakat fasılaların uyumlu olması için sonundaki yâ harfinin hazfedildiğini söylemişlerdir.²⁸⁹ Bu durumda o, seslenmek ve bağrışmak anlamında olur. Bazıları ise, bu kelimeyi “تَنَادٍ (tenâdd)” şeklinde okumuşlardır.²⁹⁰ Bu, Arapların “نَدَّ فُلَانٌ” yani “filan kaçtı” demelerinden alınmıştır. İbn Abbas'ın kıraatı da böyle olup onu bu şekilde açıklamış ve “Onlar kıyamet günü, develerin kaçması gibi kaçarlar” demiştir. Bu kıraatin doğruluğuna, “O gün kişi kardeşinden kaçır” (Abese 80/34) ve “O gün, arkanıza dönüp kaçarsınız” (el-Mü'min 40/33) ayetleri de delalet eder.²⁹¹

Müfessirler, “yevmü't-tenâd”ın kıyamet günü olduğunda ittifak etmişler,²⁹² ancak ona bu ismin niçin verildiği konusunda çeşitli sebepler zikretmişlerdir:

²⁸⁷ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 46. Ayrıca bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, VIII, 270; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, VII, 143; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, IV, 551; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 339; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 54; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIV, 56.

²⁸⁸ el-Mü'min 40/32.

²⁸⁹ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, XIX, 385; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62.

²⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, VII, 220; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 17.

²⁹¹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62.

²⁹² İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, II, 281; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, XIX, 385; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, V, 154; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 353; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 57; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 17; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, V, 131; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIV, 67.

i. Kıyamet günü insanlar yardım için birbirlerine seslenecek ve feryadü figan ile bağıracaklardır.²⁹³

ii. O gün a'rafta bulunanlar simalarını tanıdıkları kimselere²⁹⁴, cehennem ehli cennet ehline ve cennet ehli de cehennem ehline seslenecektir. (bk. A'râf 7/44-50)²⁹⁵

iii. Bazı zalimler feryadü figan ile birbirlerine seslenecek ve "Bize yazıklar olsun" diyeceklerdir.²⁹⁶

iv. Mümin "İşte kitabımı okuyun!" (el-Hâkka 69/19) diye; kâfir ise "Keşke kitabım verilmeseydi!" (el-Hâkka 69/25) diye bağıracaktır.²⁹⁷

v. Zalimlere lanet ile nida olunacaktır.²⁹⁸

vi. Amellerin tartılacağı vakit bir münadi, kimlerin bedbaht, kimlerin mutlu olduklarını nida edecektir.²⁹⁹

vii. O gün melekler cennet ashabına: "Yaptıklarınıza karşılık mirasçı kılındığınız cennet işte budur" (el-A'raf 7/43) diye bağıracaktır.³⁰⁰

viii. İnsanlar mahşere nida olunacak yani çağrılacaktır.³⁰¹

²⁹³ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 57; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 17; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, V, 131; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIV, 67.

²⁹⁴ Ferrâ, *Meânî'l-Kur'an*, III, 8; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 353; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, V, 131.

²⁹⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, II, 281; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, III, 712; Ferrâ, *Meânî'l-Kur'an*, III, 8; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 316-317; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 346; İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, IV, 558; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 353; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 17; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIV, 67.

²⁹⁶ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62; Şirbinî, *es-Sirâcu'l-münîr*, III, 481.

²⁹⁷ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62; Şirbinî, *es-Sirâcu'l-münîr*, III, 481; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIV, 67.

²⁹⁸ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62.

²⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 353; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, V, 131.

³⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 353.

³⁰¹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIV, 67.

ix. Bunun sebebi, “O gün, bütün insanları imamlarıyla çağıracağız” (el-İsra 17/71) ayeti olabilir.³⁰²

x. O gün ölüm, güzel bir koç şeklinde getirilip kurban edilecek ve: “Ey kıyamet halkı, artık bundan sonra ölüm yok!” diye nida edilecektir. Bu, cennet ehlinin sevincini, cehennem ehlinin hüznünü artıracaktır.³⁰³

xi. O, sûra ilk üfürülme sırasındaki bağışma olabilir. Zira o zaman insanlar kaçacak ve birbirlerine bağıracaklardır.³⁰⁴

ü. Yevmü'l-Va'îd (يَوْمُ الْوَعْدِ)³⁰⁵

“Va'îd”, haşr, mücâzât ve mükâfât gibi Allahu Teâla'nın tehdit ettiği veya vaat ettiği şeydir.³⁰⁶“Yevmü'l-va'îd” ise, va'îdin gerçekleştiği gün manasında olup³⁰⁷ onunla sûra ikinci üfleme³⁰⁸ veya Allahu Teâla'nın kâfirlere azap edeceği tehdidinde bulunduğu gün kastedilmiştir.³⁰⁹ Dünyada peygamberler vasıtasıyla kıyametin geleceği ümmetlerine vaad olduğundan o güne “yevmü'l-va'îd” denilmiş olabilir.³¹⁰

v. Yevmü'l-Vakti'l-Ma'lûm (يَوْمُ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ)³¹¹

³⁰² İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzil*, II, 281; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'rabuhu*, IV, 373.

³⁰³ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVII, 62; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 353.

³⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 317; İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, IV, 558; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, VII, 220; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XVIII, 354; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, XXIV, 67.

³⁰⁵ Kâf 50/20.

³⁰⁶ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVIII, 164.

³⁰⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, VIII, 13; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, V, 141; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, V, 193.

³⁰⁸ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVIII, 164.

³⁰⁹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, VII, 160; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, 443.

³¹⁰ Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Üçdal Neşriyat, XIII, İstanbul, 5529.

³¹¹ el-Hicr 15/38; Sâd 38/81.

Kur'an'da İblis'in Hz. Âdem'e secde etmemesi anlatılırken onun Allahu Teâla'dan kendisine insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet vermesini istediği ve ona "ma'lum vaktin günü"ne kadar mühlet verildiği belirtilmiştir. O gün ile ne kastedildiği hususunda Râzî üç görüş zikretmiştir:

i. O günden murat, bütün mahlukatın öleceği sûra ilk üflenme vaktidir. Zira bütün mahlûkatın o günde öleceği malumdur. O günün böyle isimlendirilmesinin sebebi, onun vaktini yalnızca Allah'ın bilmesi de olabilir. (bk. el-A'raf 187; Lokman 31/34)

ii. O günden murat, İblis'in söylediği "insanların diriltilecekleri gün"dür. Allah Teâlâ o güne "ma'lum vaktin günü" demiştir. Çünkü İblis, onu tayin edip belirleyince sanki ma'lum gibi olmuştur.

iii. Onunla vaktini ancak Allah'ın bildiği gün murat edilmiş ve kıyamet günü kastedilmemiş olabilir.³¹²

SONUÇ

Kur'an'ın ana temalarından olan kıyamet, hemen hemen doğrudan veya dolaylı olarak her surede ele alınmış; hatta bazı Mekkî sureler sırf kıyamet konusuna tahsis edilmiştir. Kıyamet, bütün mahlûkatı ilgilendiren büyük bir hadise olduğu içindir ki Allahu Teâla Kur'an'da ona ayrı bir önem vermiş ve onun hakkında birbirinden farklı isimler kullanmıştır. Böylece o isimlerden her biriyle kıyametin değişik bir yönüne dikkat çekmiş; o gün meydana gelecek hadiselerle işaret etmiş; kıyametin dehşetini ve şiddetini daha etkili ve çarpıcı bir şekilde anlatmış; insanların gelecekte nasıl bir günle karşılaşacaklarını önceden haber verip onları uyarmıştır.

Kur'an'da kıyamet hakkında en fazla kullanılan "saat" lafzı, kıyametin Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği bir zamanda ansızın ve beklenmedik bir anda kopacağına işaret etmektedir.

Kur'an'da geçen "el-âzife" ve "yevmü'l-âzife" ismi kıyametin vaktinin yaklaşmakta olduğunu ifade etmektedir. "el-Hâkka", "el-

³¹² Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XIX, 188-189.

vâkıa”ve “yevmü'l-hak” isimleri ise, kıyametin mutlaka gerçekleşeceğini vurgulamaktadır. Kıyametin gerçekleşme zamanındaki belirlilik, “yevmün ma'lum”, “yevmü'l-vakti'l-ma'lum” ve “yevmün meşhud” isimleriyle de ifade edilmiştir.

Kıyamet günü kâinattaki mevcut kozmik düzenin bozulması, Allah'tan başka var olan her şeyin yok olması, öldükten sonra yeniden dirilme, hesaba çekilme vb. büyük ve önemli olaylar meydana geleceği için onunla ilgili habere “en-nebeü'l-azîm” yani “büyük haber” denilmiş ve o gün “yevmün 'azîm” yani “büyük gün” olarak nitelenmiştir.

Kur'an, kıyametin kopmasını insanı derinden sarsan, son derece etkili bir üslup ve anlatım tarzıyla tasvir etmiş ve kıyameti çok güçlü ve ürkütücü kelimelerle isimlendirmiştir. Sözlükte “çarpan ve vuran” anlamında olup mecazen “dehşetten yürekleri hoplatan” manasında kullanılan “el-kâri'a”; “her şeye baskın gelen büyük felaket” anlamındaki “et-tâmmetü'l-kübrâ” ve “kulakları sağır eden şiddetli ses” anlamındaki “es-sâhha” isimleri kıyametin kopmasının dehşetini anlatmaktadır. Ayrıca “el-ğâşiye” ismi de, kıyametin dehşet verici halleriyle istisnasız bütün insanları kuşatacağına işaret etmektedir. Bu isimlerin telaffuz edilmeleri bile kıyamet hadisesinin şiddet ve dehşetini yansıtmakta ve insanı sarsıp ürpertmektedir.

Kur'an'da kıyametin “hafida rafia” yani “alçaltan ve yükselten” diye isimlendirilmesi de, onun azamet ve dehşetini gösterir. Yeryüzünde meydana gelen büyük olaylar nicelerini alçaltıp yükselttiği gibi, kıyamet de inkârcıları alçaltacak, müminleri ise yükseltecektir.

Kur'an'da “yevmü'l-kıyame”, “el-yevmü'l-âhir”, “yevmü'd-dîn” vb. zaman zarfı olan yevm kelimesiyle oluşturulan ve kıyameti tasvir eden isimler dört yüze yakın ayette zikredilmiştir. Kur'an kıyameti anlatırken keyfiyeti tam olarak bilinmeyen o zaman dilimindeki insanların bildiği ve tanıdığı “yevm” yani “o gün” ifadesini kullanarak onu anlamamızı biraz daha kolaylaştırmıştır. Zira insanların bilmediği, tanımadığı, hayal bile edemediği şeyleri

onlara anlatmanın tek yolu, bildikleri isimleri kullanmaktır. Allahu Teâla da kıyameti ve o günde meydana gelecek şeyleri anlatırken bildiğimiz isim ve kelimeleri kullanmıştır.

“Yevmü'l-ba's”, “yevmü'l-hurûc” ve “yevmü'l-cem” isimleri, kıyamet günü meydana gelecek ba's yani öldükten sonra yeniden diriltirme hadisesine işaret etmektedir. Ayrıca kıyamet günü yaratıcı ile kullar ve mahlûkat bir araya geleceği için ona “yevmü't-telâk” yani “buluşma günü” denilmiştir.

Kıyamet günü karşılaşacakları dehşetler, rezillik ve aşağılanma dolayısıyla kâfirlere çok zor geleceği için ona “yevmün asîr” yani “zor gün” ismi verilmiştir. O gün, büyük acı ve elem vaki olacağı için “elim gün” olarak nitelenmiş; o günün zorlu, sıkıntılı ve dehşetli halleri dolayısıyla ona “yevm-i sakîl” yani “ağır gün” ismi verilmiştir. O dehşetli ve sıkıntılı günde insanlar birbirine bağıırıp seslenerek yardım isteyecekleri için de “yevmü't-tenâd” yani “seslenip çağırma günü” diye isimlendirilmiştir.

O gün kâfirler hiçbir hayır görmeyecekleri veya ahirette gece olmayacağı ya da her hamile kadının çocuğunu düşürüp artık hamilelik olmayacağı için kıyamet gününe “yevmün 'akîm” yani kısır gün denilirken; müminlere selamete cennete girmeleri söylendikten sonra o günün “yevmü'l-hulûd” yani “ölümsüzlük günü” olduğu söylenmiştir.

Bütün insanların hesaba çekileceği ve herkese amelinin karşılığının verileceği o güne “yevmü'd-dîn”; Allahu Teâla'nın vereceği hükümlerle insanların arasını ayıracağı “yevmü'l-fasl”; bu dünyada gaflet içerisinde yaşayıp iman etmeyenler, ebedî hayatlarını yitirmiş olmaları sebebiyle büyük pişmanlık duyacakları için de o güne “yevmü'l-hasret” denilmiştir.

Kıyamet günü her kâfirin imanı terk ettiği, her müminin de iyilikte kusur ettiği ve günlerini zayi ettiği için aldandığının ortaya çıktığı gün olması dolayısıyla ona “yevmü't-teğâbün” denilmiştir.

Kur'an'da kıyametin kendisinde meydana gelecek dehşetli olaylar ve felaketlerle isimlendirilmesi, insanların ona hazırlıklı

olmaları konusunda uyarılmalarını amaçlamaktadır. Çünkü insan eğitiminde teşvikin önemi gibi uyarı ve korkutmanın da önemi vardır. Eğitimde sadece teşvik yeterli olmadığı gibi sadece tehdit de yeterli değildir. Önemli olan bunların dengeli bir şekilde ve yerinde kullanılmalarıdır.³¹³

Kıyameti ifade etmek için seçilen bu isimler, insanların kıyamet ve sonrasına dair herhangi bir şüphe taşımalarını önleme, gaflete düşmemeleri için kendilerini nasıl bir günün beklediğini akıl ve duygularına hitap ederek anlatma, böylece ahiret hayatında kendilerini feci durumlara düşürecek fenalıklardan kaçınma ve hayırlı işler yapma hususunda hırslı olmalarını sağlama amacını gerçekleştirmede son derece etkileyici bir özelliğe sahiptir.

Kıyametin Kur'an'da bu kadar farklı isimlerle anılması, o günün dehşetini değişik yönlerden izah etmek, insanların ilerde nasıl bir günle karşılaşacaklarını çarpıcı bir şekilde anlatmak ve hayatlarına buna göre bir yön vermelerini sağlamak amacına yöneliktir. Zira insan duyularıyla algılayabildiği, acı ve tatlı tecellilerin sujesini oluşturduğu dünya realitesini anlamakta güçlük çekmediği halde uzak geleceği, hatta zaman zaman dünya planındaki yakın geleceği bile ihmal edebilen bir psikolojiye sahiptir. Oysa ölüm sonrası hayat ebedidir ve dünyada yapılan amellerin neticesi olarak sıkıntılar veya mutluluklar içinde devam edecektir.

KAYNAKÇA

Abdübâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-hadîs, Kahire 2001.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-meânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût ts.

Beğavî, Hüseyin b. Mesud, *Meâlimü't-tenzil*, Dâru Taybe, Riyâd 1998.

Beydâvî, Nasıruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût ts.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh* (thk. Ahmed Abdulğafur Attar), Dâru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrût 1990.

³¹³ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul 2016, V, 293-294.

Ebu Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît* (thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvaz), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993.

Ebu'l-Leys es-Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkindî* (thk. Ali Muhammed Muavviz v.dğr.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993.

Ebussuûd b. Muhammed İmadî Hanefî, *İrşâdu'l-akli's-selîm* (thk. Abdulkadir Ahmed Ata), Mektebetür-Riyadî'l-Hadise, Riyad ts.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, b.y. ts.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-lüğa*, Dâru'l-Mısıryye, Kahire ts.

Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn* (thk: Abdulhamîd Hindavî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.

Ferrâ, Ebu Zekerıyya Yahya b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'an*, Alemü'l-Kütüb, Beyrût 1983.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1982.

Güngör, Mevlüt, *Kur'an Penceresinden İman, Amel, Hayat, Ahiret ve Kâinata Bakış*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul 1995.

Karaman, Hayrettin, v.dğr., *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006.

İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (thk: Ahmed Abdullah Karşı Reslan), Kahire 1999.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tûnusıyye li'n-Neşr, Tunus 1984.

İbn Atıyye el-Endelüsî, Kadı Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (thk. Abdusselam Abdüşşafî Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2001.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-mesîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1984.

İbn Cüzey, Ebulkâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût 1995.

İbn Ebu Hatim Râzî, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (thk. Es'ad Muhammed Tayyib), Mektebetü Nizar Mustafa el-Baz, Mekke 1997.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa* (thk. Abdusselam Muhammed Hârûn), Dâru'l-Fikr, b.y. 1979.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Fiten ve'l-melahim* (thk. Yusuf Ali Büdeyvi), Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 1993.

_____, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-Azîm* (thk. Sami b. Muhammed Selame), Dâru't-Tayyibe, Riyad 1999.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab* (thk. Âmir Ahmed Haydar), Dâru Sadır, Beyrût ts.

Kâsımî, Muhammed Cemaleddin, *Mehâsinü't-te'vîl* (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1957.

Kılavuz, Ahmet Saim, "Kıyamet", *İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2006, III, 1114.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebubekir, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2006.

_____, *Kitabu't-tezkire* (thk. Sadık b. Muhammed b. İbrahim), Mektebetü dâri'l-minhac, Riyad 2004.

Kutub, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-şurûk, Kâhire 2003.

Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, Dâru'l-mizân, İstanbul 2007.

Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye ve Müessesetü'l-kütübi's-sekafîyye, Beyrût ts.

Mevdûdî, Ebû'l-A'la, *Tefhîmu'l-Kur'an* (çev. Muhammed Han Kayani v.dğr.), İnsan Yay., İstanbul ts.

Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *Meâricu't-tefekür ve dekâiku't-tedebbür*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2000.

Muhammed Hasan Hasan Cebel, *el-Mucemu'l-iştikaki'l-muassal li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 2010.

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 2002.

Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-tenzîl* (thk. Yusuf Ali Bedevî), Dâru Kelimi't-Tayyib, Beyrût 1998.

Nisâbü'rî, Nizameddin Hasan b. Muhammed b. Hüseyin, *Ğarâibu'l-Kur'an ve regâibu'l-Furkân* (thk. Şeyh Zekerîyya Umeyra), Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrût 1996.

Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an* (thk. Safvan Adnan Davudî), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2002.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *et-Tefsîru'l-kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1981.

Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l-beyân* (thk. Ebû Muhammed b. Âşûr), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 2002.

Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf, *Umdetü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrût 1996.

Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr* (thk. Abdussened Hasan Yemame), Merkezu Hicr, Kâhire 2003.

_____, *el-Budûru's-sâfire fi ahvâli'l-âhire* (thk. Ebu Abdullah Muhammed Şâfî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrût 1996.

Suddî el-Kebîr, Ebu Muhammed İsmail b. Abdurrahman, *Tefsîru's-Süddi'l-Kebîr*, Dâru'l-Vefâ, Mansura 1993.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt 2010.

Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul 2016.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an* (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî), Dâru Hicr, Kâhire 2001.

Topaloğlu, Bekir, "Kıyamet", *DİA*, Ankara, 2002, XXV/516.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *et-Tefsîru'l-basît* (thk. Süleyman b. İbrahim Husayn), Camiatu İmam Muhammed b. Suud İslamiyye, Riyad 1994.

Zebidî, Muhammed Murtaza Hüseyinî, *Tâcu'l-arûs*, et-Turâsü'l-Arabî, Kuveyt 2000.

Zeccâc, Ebu İshak İbrahim b. Serî, *Meâni'l-Kur'an ve i'rabuhu* (thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Alemü'l-Kütüb, Beyrût 1988.

Zemaşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-münîr*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2009.

